

Title Code : MAHMAR46796

वर्ष १ ले
अंक दुसरा

आतो-माणसांचं

जगणं

श्रद्धाशीवार

मासिक

नोवेंबर-डिसेंबर २०१६

**खरं तर 'संतसूर्य तुकाराम' ही कादंबरी मार्गं घेतली तेव्हाच
त्यांच्यातल्या लेखकाचा मृत्यु झाला होता! - विजय चोरमारे**

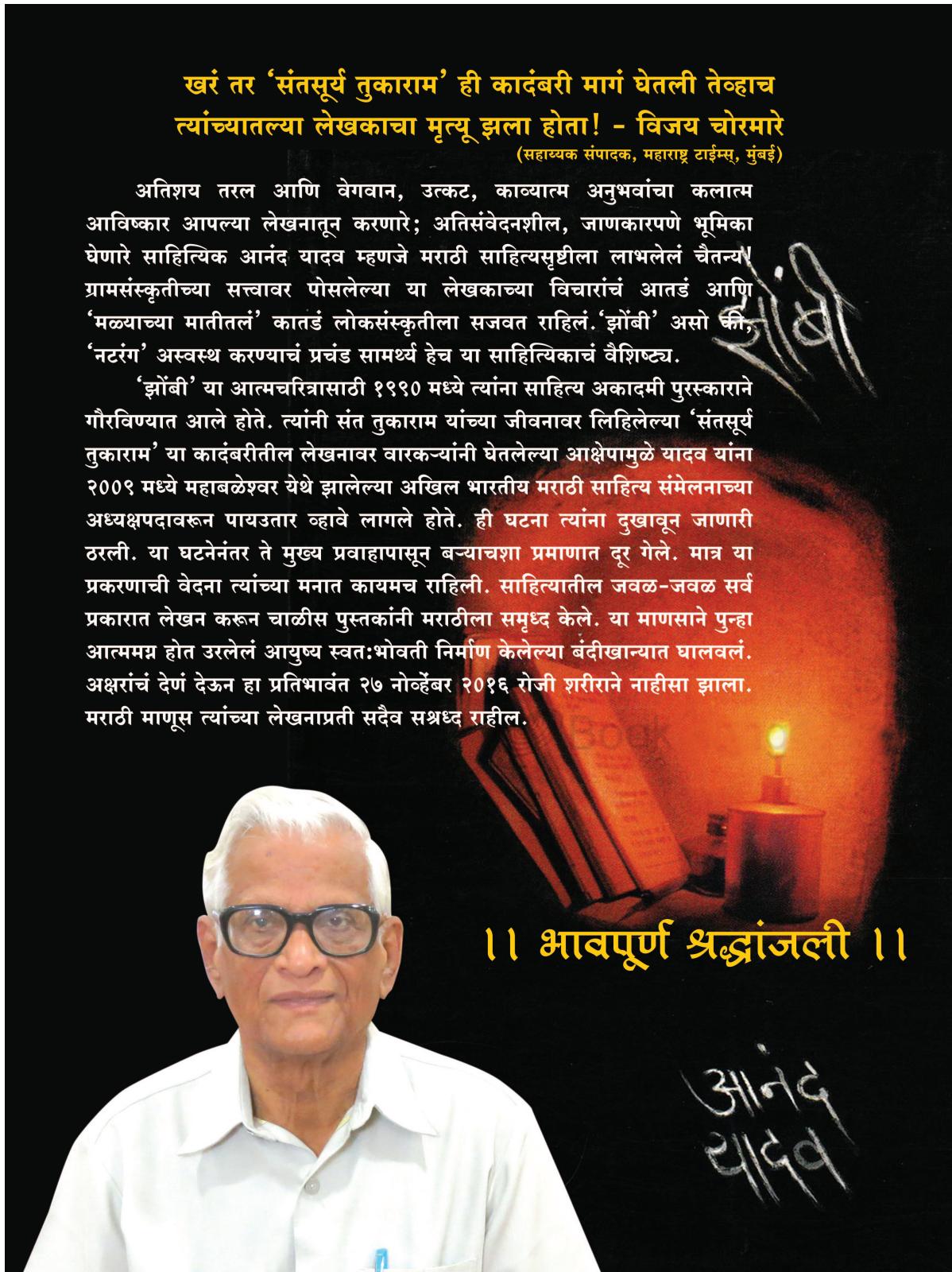
(सहाय्यक संपादक, महाराष्ट्र टाईम्स, मुंबई)

अतिशय तरल आणि वेगवान, उत्कट, काब्यात्म अनुभवांचा कलात्म आविष्कार आपल्या लेखनातून करणारे; अतिसंवेदनशील, जाणकारपणे भूमिका घेणारे साहित्यिक आनंद यादव म्हणजे मराठी साहित्यसृष्टीला लाभलेलं चैतन्य। ग्रामसंस्कृतीच्या सत्त्वावर पोसलेल्या या लेखकाच्या विचारांचं आतडं आणि 'मळ्याच्या मातीतलं' कातडं लोकसंस्कृतीला सजवत राहिलं. 'झोंबी' असो की, 'नटरंग' अस्वस्थ करण्याचं प्रचंड सामर्थ्य हेच या साहित्यिकाचं वैशिष्ट्य.

'झोंबी' या आत्मचरित्रासाठी १९९० मध्ये त्यांना साहित्य अकादमी पुरस्काराने गौरविण्यात आले होते. त्यांनी संत तुकाराम यांच्या जीवनावर लिहिलेल्या 'संतसूर्य तुकाराम' या कादंबरीतील लेखनावर वारकर्यांनी घेतलेल्या आक्षेपामुळे यादव यांना २००९ मध्ये महाबळेश्वर येथे झालेल्या अखिल भारतीय मराठी साहित्य संमेलनाच्या अध्यक्षपदावरून पायउतार व्हावे लागले होते. ही घटना त्यांना दुखावून जाणारी ठरली. या घटनेनंतर ते मुख्य प्रवाहापासून बन्याचशा प्रमाणात दूर गेले. मात्र या प्रकरणाची वेदना त्यांच्या मनात कायमच राहिली. साहित्यातील जवळ-जवळ सर्व प्रकारात लेखन करून चाळीस पुस्तकांनी मराठीला समृद्ध केले. या माणसाने पुन्हा आत्ममग्न होत उरलेलं आयुष्य स्वतःभोवती निर्माण केलेल्या बँदीखान्यात घालवत. अक्षरांचं देणं देऊन हा प्रतिभावंत २७ नोव्हेंबर २०१६ रोजी शरीराने नाहीसा झाला. मराठी माणूस त्यांच्या लेखनाप्रती सदैव सश्रद्ध राहील.

॥ भावपूर्ण शङ्कांजली ॥

आंनंदे
यादव

वर्ष पहिले अंक दुसरा
नोवेंबर-डिसेंबर २०१६
जोड़अंक

संपादक

इंद्रजित घुले

७२४९०२९५८९

व्यवस्थापकीय संपादक

सौ.कुमुदिनी सिध्देश्वर घुले

७५०७५०७०७७

रेखाटने : श्रीधर अंभोरे, गणेश पुण्डकर

संपादन सहाय्य : हजरत काझी

अंक रचना

प्रशांत चिंचकर

मुद्रित शोधन : पुरुषोत्तम नगरकर/सतिश मोरे

जाहिरात विभाग :

सत्यद शेख ९८२२७०१६५७

अंकाची किंमत : २५ रु.

वर्गणी : वार्षिक-३०० रु.

द्विवार्षिक-५०० रु.

त्रिवार्षिक-७०० रु.

पत्ता : सप्तर्षी असोसिएट्स अँड पब्लिकेशन्स,
गट नं. ८४/२, संत दामाजी महाविद्यालयामागे,
मंगळवेढा, जि. सोलापूर. पिन-४१३३०५

ई-मेल: shabdshivar@gmail.com

वेबसाईट : saptarsheebooks.com

आपली वर्गणी डी.डी., मनीऑर्डर किंवा
खात्यावर पाठवू शकता.

डी.डी. किंवा चेकसाठी :

सप्तर्षी असोसिएट्स अँड पब्लिकेशन्स,
या नावे- स्टेट बँक ऑफ इंडिया

खाते क्र.: ३२१११६६११८५

(IFS Code - SBIN0007156)

या अंकात व्यक्त झालेल्या मतांशी संपादक/ व्यवस्थापकीय
संपादक सहमत असतीलच असे नाही.
विधी कार्यक्षेत्र सोलापूर जिल्हा

माती मापासांचं जवळ शब्दशीवार मासिक

संपादकीय....

माणसाची पत घसरली...

आपलं दुखणं नीट करण्यासाठी घरातल्या सांदाडीत ठेवलेली हजाराची एक आणि पाचशेची एक नोट घेऊन एक म्हातारं दवाखान्यासाठी तालुक्याला आलं. स्टॅंडवर उतरल्यावर त्याला समजलं हजार आणि पाचशेच्या नोदा बंद झाल्या. घरातून निघताना जे त्याचं दुखणं होतं ते त्याचं दुखणं आता बदललं होतं. आता पैसा बाद झाला म्हणजे माणसाला कोण खातय? ते रडायला लागलं. तो म्हाताराच काय पण आखबा देश रडायला लागला.

आपल्या हातातले घामाचे, कष्टाचे, जिवापाड जपलेलं धन ज्याला आपण चलन म्हणतो त्याची एका दिवसात रद्दी झाली. माणसा-माणसातील अंतर्गत दळणवळण, रोजच्या व्यवहाराशी संलग्न नसणाऱ्या अनंत लोकांना भांबावण्याखेरीज दुसरा पर्याय नव्हता. पैसा बाद झाला म्हणजे माणूस बाद झाला. ज्यांच्या गाठीला हजार-पाचशेच्या नोटा होत्या त्यांची बाजारातील पत घसरली. पैशाच्या जीवावर माज असणाऱ्यांचे चेहरे काळवंडले खरे; पण सामान्य माणूस सैरावैरा धावू लागला. सशाच्या पाठीवर झाडाचं पान पडलं आणि आभाळ कोसळलं की काय या धास्तीने तो ससा जीव तोडून पळू लागला. तशीच माणसं सशासारखी धावू लागली.

‘कॉमन मॅन’ ही जी आपल्या देशातील प्रचंड लोकसंख्येत असणारी गर्दी आहे; त्या गर्दीचीही धावाधाव होऊलागली. माणसांना बाजारात आपली काय पत आहे ते जाणवू लागलं. शंभर आणि पाचशेच्या नोटेचा तोरा वाढला. माणसं माणसाला चिल्हर समजू लागली. श्रीमंती, प्रतिष्ठा, पत, ऐप्ट असणारांनाही आपण दरिद्री आहोत असं वाटायला लागलं. कुठल्याही गोष्टीसाठी रांगा लावणं ही काही नवलाई नव्हती. सगळ्या बँकेत लागल्या रांगा. रांगेत माणसं चिरडू लागली, एकमेकांशी भांडू लागली. ‘जेथे जातो तेथे वादाचाच सुकाळ’. माणसं एकमेकांना आडवू लागली, नडवू लागली. ज्यांना आपल्या बँक खात्याला वारस देणं म्हणजे काय असतं हे माहीत नाही. ज्यांना बँकेची स्लीप भरून स्वतःच्या खात्यात पैसा भरता येत नाही किंवा काढता येत

नाही इतक्या साक्षर देशातील लोकांना ‘कॅशलेस’चं स्वप्न परवडणारं आहे का?

सर्वसामान्यांना वेठीस धरणारा नोटाबदलांचा घोळ, निश्चलनीकरणाची ही भानगड बनावट नोटांना किती आला घालेल? यापेक्षा नव्या आलेल्या दोन हजाराच्या आणि पाचशेच्या नोटाच लोकांना बनावट वाटू लागल्या. व्यापार ठप्प झाला, बाजार गप्प झाला. सरकार दररोज निर्णय बदलत आहे आणि दवाखान्यासाठी आलेलं म्हातारं नोटा बदलून कोण देर्इल म्हणून फिरतं आहे.

नोटबंदी फसली की काय या धास्तीने कर्ता-करविता अशू ढाळू लागला. नाटक कोणतं आहे हेही लक्षात येईना. जगण्याच्या मूळावर घाव घातला की शीरा ठणकायला लागतात. जालीम उपाय म्हणून डागणीने डागलं तर त्याची जखम होऊन बसली की काय? असंही वाटू लागलं. झिरझिरीत शर्टच्या खिशात हिरवीगार पाचशेची नोट टाकून गावभर मिरवणाऱ्यांना जेव्हा पैशाचं काही खरं नाही असं वाटलं; तेव्हा संपत्तीच्या नादी लागण्यापेक्षा संन्याशाचा संसार बरा हे विचार त्याच्या मनात घोळले नसतील तर नवल. हातात गंध आणि काखेला झोळी असणाऱ्या बुवा-बाबांचं जगणं सोंपं पण हा असला कसला ‘फकीरपणा’?

काळेपैसेवाले आणि एकुणच सगळे दोन नंबरवाले रांगेत आले का? येतील का? ब्लॅकचे व्हाईट होतील का? माणसानंच नोटा बनविल्या, माणसानंच त्या ब्लॅक केल्या. आता त्यालाच त्याचं पांढरीकरण करणं अवघड जाईल काय? मोठ्या चोरांचा मोठा वशिला असतो. त्याच्याकडे मोठं डोकंही असतं. पैसे बदलीसाठी हजार-पाचशेचे लाख घ्या आणि बदलून शंभराच्या सत्तर हजार घ्या! जसं असंल तसं सोन घेऊ. ज्याचं मिळेल त्याच्या खात्यावर ठेऊ. पळा पळा पैसेगळ झाली. आर्थिक नसबंदी केली. काय करायचं नि कसं करायचं? पापाच्या कमाईला कसं जपायचं? एटीएमच्या दारी/ उभा दिवसभरी/ त्याने आणले आरी/ जनतेला....ही आणि अशीच गत झाली. ‘बचेंगे तो और भी बदलेंगे’ अशी सुभाषितं जन्माला आली. देता-घेता हात आखडले आणि पत कोरडी झाली.

खरंच काय असतो पैसा? आणि काय असते पत? आदान-प्रदान एक साधनांचं, एक चलन त्याच्या विश्वासाहृतेचं माध्यम. पैसा छापायच्याही आधी बागाबलुतेदागीत गावगाडा चालायचा. जिनसांच्या बदल्यात

जिनसा, धान्य हाही चलनाचा एक काळ होता. सुतारानं शेतीची औजारं दिली तर त्याचा मोबदला खब्ब्यावर धान्य द्यायचं. शेतात पिकेर्पर्यंत माणसात धीर होता. कुंभार असो की लोहार, एकमेकांच्या विश्वासाचं चलन होतं. नव्हे विश्वास हेच चलन होतं. माणसाकडे धीर होता. जग बदललं, बदलता-बदलता काळाच्या ओघात माणूस बदलला. चलनाच्या बदल्यात विश्वास हरवला. म्हणूनच की काय देश तण्ठण करू लागला. वादात रक्त आटवू लागला, शिव्या-शाप देऊलागला आणि विनोदही करू लागला.

निर्णय चुकला? चुकला का? कुणाला कुणी विचारायचं. जत्रेत वळू उधळावा तशी अवस्था. कुणाचं कुणी सांभाळावं? कुणाचं कुणी सावरावं? कोण खरं बोलेल? कोण मार्ग काढेल? नोबेल पुरस्कार विजेते अर्थतज्ज अमर्त्य सेन बोलले-‘निर्णय चुकला’. माजी पंतप्रधान मनमोहन सिंह बोलले आणि नोटाबंदीसंदर्भात सरकारने जारी केलेल्या विविध नियमांना आव्हान देणाऱ्या या निकषांवर एकत्रित सुनावणी देताना सरन्यायाधीश टी.एस. ठाकूर आणि न्या.डी.वाय. चंद्रचूडही बोलले-‘ग्रामीण नागरिकांचा त्रास कमी करा’. अपुरा आर्थिक पुरवठा, ‘आर्थिक रेसनिंग’, बँकांची कसरत, एटीएम बंद, ही सगळी अवस्था पाहिली की, ग्रामीण भागातील किंवा अन्य लोकांची अवस्था म्हणजे, ‘सरकारने जेवायला बसवून चूल पेटवल्यासारखीच आहे.’ मग रोज त्यांनी म्हणायचं, जाळ घालतोय की! पीठ मळलंय की! शिजायला लागलंय की! थंड तरी होऊद्या की! जरा धीर तरी धरा की! हे सगळं करता-करता नोटाबंदीचा ताप देशाच्या अंगात भिनला आहे. तूर्तास तरी हा घोळ आणखी सहा-सात महिने नागरिकांना पिळून काढेल. हा ‘नोटांधळ’ चालूच राहिल. असं माजी अर्थमंत्री पी. चिदम्बरम यांनी घोषित केलं.

तोवर गावाकडून आलेल्या त्या म्हाताऱ्याला विश्वासात कोण घेणार? नोटा बदलून कोण देणार? त्याला काय माहीत काळ्या पैशाचं काय होणार? त्याला काय देण-घेण भ्रष्टाचाराला लगाम आणण्याचं? बनावट नोटांच्या आणि दोन नंबरवाल्यांच्या धंद्याशी आणि त्याच्या जगण्याशी अर्थ-अर्थी काय संबंध असू शकेल? देशाचं दुखणं एकीकडे आणि या रस्त्यावरच्या म्हाताऱ्याचं दुखणं एकीकडे. ‘नोटा बदलून द्या हो’ म्हणून.

ज्येष्ठ कथाकार द.मा. मिरासदार यांची ‘ढाळ’ ही कथा यावेळी मला आठवते. सरकारने नसबंदीची योजना राबवली होती. त्यामध्ये प्रत्येक गावाला कार्य करेल तसं काही ना काही बक्षिस मिळत होतं. पण आपल्या गावाला बक्षिस कसं मिळवायचं या चिंतेत कथेतला सरपंच असतो. त्यांना नसबंदीची आयती योजना आठवते. त्यामध्ये ही योजना राबवून गावासाठी ढाल आणायचीच हा निश्चय करून सरपंच नसबंदीचा जंगी कार्यक्रम गावात राबवतात. सर्व ग्रामपंचायत सदस्य व संबंधित इतर माणसं गावातील लोकांना बोलावून, धरून आणण्याचा प्रयत्न करतात. पण कुणीही सापडत नाही. या नसबंदीची सुतरामही कल्पना नसलेला बांधकामावरचा एक गवंडी तेवढा त्यांना सापडतो. त्याच्या बखोटीला धरून आणतात. नसबंदी करायचीय म्हणून त्याला सांगतात. तो त्यातूनही गयावया करतो-‘अहो माझं वय झालंय. आता करून काय उपयोग? या नसबंदीचा काही फायदा होणार नाही.’ तरीही धरून आणलेल्या गवंड्याची जुलमानं नसबंदी करतात. त्यावेळी तो गवंडी शेवटचं एकच वाक्य उच्चारतो-‘गावाला ढाल आन् आमचं हाल.’ आजच्या आर्थिक नसबंदीने सत्तेच्या ढालीसाठी जनतेचं हाल झालं एवढंच म्हणता येईल काय?

शब्दधन

डॉ.आ.ह.साळुंगे - ४

विचारपीठावरून

प्रभा गणोरकर - ५

अनुभव

भास्कर चंदनशिव - ९

कविता - १३-२०

योगिनी सातारकर-पांडे
ल.सि.जाधव
आबासाहेब पाटील
संजय जगन्नाथ पाटील
ऐश्वर्य पाटेकर
फारूक काङडी

परीक्षण - २१

ए.के.शेख

नवी पुस्तकं - २३

पाथेय
संत नामदेव
समाजशास्त्रीय अभ्यास

प्रकाशन वृत्त - २४

शब्दधन

‘जिवंत काळीज’

संवेदनशील व्यक्तीचे पाणावलेले डोळे
हे जगातील एक महान तीर्थक्षेत्र-
आणि त्या डोळ्यांतील अशू हे जगातील
एक अत्यंत पवित्र-पावक तीर्थजल होय!
ज्याला हे उमजलं,
त्याचं काळीज नक्कीच जिवंत असतं!

‘यशाचा वाटा’

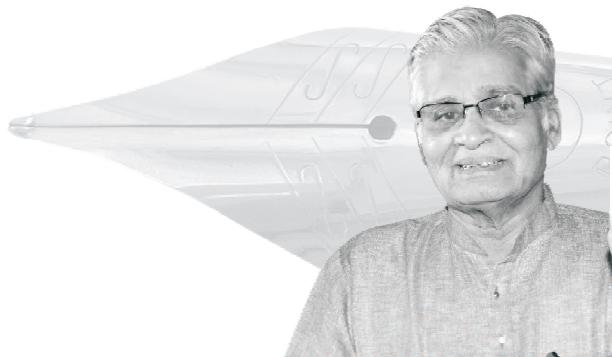
आपल्याला जीवनात प्राप्त होणारं यश,
सुख, आनंद, प्रसन्नता यांच्या बाबतीत आपली गुणवत्ता
आणि आपलं कर्तृत्व यांच्याप्रमाणांच आपलं संवाद कौशल्य,
आपली संपर्कशैली,
आपली संभाषण कला यांचा फार मोठा वाटा असतो.

‘सच्चेपणा’

सच्चा कलावंत उमदाच असतो,
सच्चा तत्ववेत्ता विनम्रच असतो
आणि खरा धर्मज्ञ-धर्मज्ञ समंजसच असतो.
तसं आढळत नसेल,
तर तो कलेचा,
तत्वज्ञानाचा वा धर्माचा दोष नव्हे.
कला धारण करणाऱ्याला ती पेलवली नाही,
तत्वज्ञान सांगणाऱ्याला ते मानवलं नाही
आणि धर्म (धर्म) बोलणाऱ्याला तो पचला नाही,
इतकाच त्याचा अर्थ असतो!

‘सुंदर स्वप्न’

जीवनावर उत्कट प्रेम, सृष्टीविषयीची अखंड जिज्ञासा,
नव्या अनुभवांसाठीची आतुर उत्कंठा जोपर्यंत क्षीण वा नष्ट होत नाही,
तोपर्यंत आपल्या अस्तित्वाचं पात्र सदैव माधुर्यानं ओथंबलेलंच असतं-
आपल्या अस्तित्वातून जीवनाचा प्रवाह अखंड वहातच असतो.
आपल्या आतले आनंदाचे झरे कधी आटणार नाहीत,
याची खबरदारी मात्र ध्यायला हवी!
शेवटचा श्वासही नवनिर्मितीच्या ध्यासानं झापाटलेला असावा,
हे आयुष्याच्या अंताविषयीचं अतिशय कोवळं आणि सुंदर स्वप्न होय!
हे स्वप्न आपण आपल्या मनात हळुवारपणानं जरूर जपायला हवं-कायमचं जपायला हवं!

डॉ.आ.ह.साळुंखे
सातारा
९४२०६२७२११

विचारपीठावरून....

कविता हे एक प्रकारे कवीचं आत्मचरित्रच असतं

प्रभा गणोरकर
अमरावती

मित्रहो,

व्यासपीठावरील आदरणीय श्री किशोरजी खैरनार, आदरणीय कवी श्री वसंत अबाजी डहाके, हेमकिरण पत्की, बाबूराव मैंदगीर्कर आणि श्री कांबळे. मला सोलापुरात हिंडण्याची खूप हौस असल्यामुळे, इकडे-तिकडे हिंडण्यात, भटकण्यात, वेळ घालविल्यामुळे मलाच झालेला उशीर. आम्ही उशिरा आलो पण तरीही आपण सगळे तिष्ठत थांबलात; असे आपण रसिक श्रोते. मला असं वाटतं की, हेमकिरण पत्की यांच्या कवितांमधलं सौंदर्य मला वाचताना जितकं जाणवलं नसेल ते सगळं त्या संगीताच्या सोबतीने ऐकवणारे त्यांचे स्नेही. मित्रहो, हेमकिरण पत्की यांच्या तीन पुस्तकांचं प्रकाशन एकदम इथं होत आहे; याबद्दल त्यांचं अभिनंदन मी कमी करीन. एखाद्यावेळेस आणखी तीन

पुस्तकं ते पुढच्यावेळेस लिहतील, त्यांचं प्रकाशन करायला पुन्हा मला बोलावतील. त्यामुळे त्या अभिनंदनासाठी त्या पुढच्या आमंत्रणासाठी मी अभिनंदन करतेय असं नाही. म्हणून मी ते अभिनंदन कमी करीन. मी त्यांचं अभिनंदन करते आहे मुख्यतः ते म्हणजे काल आम्ही संध्याकाळी त्यांच्याकडे गेलो, तेव्हा त्यांचे वृद्ध आई-वडील, ज्या आजोबांना हा संग्रह अर्पण केला आहे ते आजोबा. ज्यांच्या सोबतीने मला वाटतं ते ही आता पुढची अधिकाधिक खडतर होणारी वाटचाल करताहेत ते जे. कृष्णमूर्ती आणि त्या कवीला समजून घेणारी आणि त्यांच्या बरोबर आयुष्य काढणारी त्यांची पत्नी. आणि आपल्या वडिलांचा अतिशय अभिमान बाळगणारा त्यांचा मुलगा आणि त्यांच्या कार्यक्रमासाठी तिष्ठत बसलेले रसिक आणि त्यांच्या कविता

गाणारे त्यांचे स्नेही; हे सगळं जे त्यांना मिळालेलं आहे ना; मला असं वाटतं की कदाचित ते मला नाही मिळालेलं. त्याबद्दल मी त्यांचं अभिनंदन करते.

हे सगळं मिळवणं सोपी गोष्ट नसते. मला असं वाटतं की जो माणूस पूर्वींचं सगळं सांभाळतो त्याला हे सगळं मिळत जातं. आणि सांभाळण्याचा त्यांचा हा स्वभाव हा माझ्या अचानकपणे लक्षात आला. त्यांनी माझ्याकडे त्यांचा हा नवा संग्रह पाठवला तेव्हा मी पाहिला. माझ्याकडे आणि वसंतकडे. त्याच्याबरोबर त्यांनी त्यांचं जुनं पुस्तक पाठवलं ‘एकांतवाटेने.’ ते पुस्तक मी पाहिलं आणि त्याच्या मलपृष्ठावर पाहिली माझी अक्षरं. त्याची प्रस्तावना पाहिली तर माझी प्रस्तावना. मला आठवण सुध्दा नव्हती की मी या ‘एकांतवाटेने’ या पुस्तकाला प्रस्तावना लिहिलीय, ब्लर्ब लिहिलाय. बर ठीक आहे म्हटलं, कधीतरी लिहिलं असेल. मग मी काल जेव्हा त्यांच्याकडे गेले तेव्हा त्यांनी मला अल्बम दाखवला. ते मग आमचे जुने फोटो आणि सरदेशमुख सर आणि बाबूराव मैंदर्गीकर आणि मी आणि अशोक नायगावकर आणि ते समई उजळणं ते सगळं दाखवलं. हे सगळं त्यांनी किती सांभाळून ठेवलय. आणि मला तर एक सेकंदभरही काही आठवत नव्हतं. हे जे सांभाळून ठेवणं आहे आणि सांभाळून ठेवण्यातून हे सगळं मिळालेलं आहे. त्याबद्दल मी त्यांचं अभिनंदन करेन. मला सांभाळून ठेवता आलेलं नाही. येत नाही. हा माझा स्वभाव आहे. हे चांगलंय की वाईट आहे? मला असं वाटतं की तौकिक व्यवहारात ते चांगलंच आहे. सांभाळून ठेवता आलं पाहिजे. सांभाळता आलं पाहिजे. जपलं पाहिजे. पुढच्या पिढीपर्यंत पोहचवलं पाहिजे. जुना वारसा सांभाळला पाहिजे.

पण प्रत्यक्ष जगत असताना, हे सांभाळणं कधी-कधी अतिशय ओङां होउन जातं. त्याचं ते साचत जातं. ते जुनं आणखी वाढत जातं. सांभाळणं म्हणजे हे काही सुखदच क्षण आपण सांभाळतो असं नाही, दुःखद क्षण सुध्दा आपण सांभाळत जातो. मला असं वाटतं, हे जे दुःखद क्षण सांभाळण्याचा आणखी एक कोपरा असतो; तो हेमकिरण पत्की यांच्या कवितेत जास्त आहे. त्यांचा पहिला कवितासंग्रह ‘पाउसफुले’ हा १९८९ चा, त्यानंतर अकरा वर्षानी ‘एकांतवाटेने’ हा दुसरा कवितासंग्रह आला २००० साली. त्याचं प्रकाशन मी केलं. त्याचं ब्लर्ब मी लिहिलं. आता पंधरा वर्षानी हा तिसरा कवितासंग्रह—‘शाई

आकाशाची’ येतोय. या ही बद्दल त्यांचं अभिनंदन केलं पाहिजे की, ते हळूहळू काढतायत स्वतःचे संग्रह. शांतपणे, धीराने वाट पाहून. जमेल तितकंच, अगदी ज्याला आपण म्हणू संयत वृत्तीने, आपल्या कवितासंग्रहाची कोणत्याही प्रकारे घाई न करता. ते आपली कविता लिहतायत आणि प्रसिद्ध करतायत. पण जी मौनवृत्ती आहे ती ‘एकांतवाटेने’ नंतर, ज्या संग्रहामध्ये त्यांनी लिहिलं होतं-

“दुःखाच्या टचटचीत गर्भात फुसांडत असते हृदयंगम गाणे,

सुख वाट पाहत असते विना अट किंवा पानझडीनंतर येणारा सतेज आनंदमय ऋतू” हे कुठे आहे? ‘सुख वाट पाहत असते विना अट’ अट नाही. सुख अट घालत नाही. पण ज्याची सुख वाट पाहत आहे, तो त्या सुखाला भेटायला येत नाही. ही काहीशी हेमकिरण पत्की यांची स्थिती आहे. सुख वाट पाहत आहे पण ते त्यांच्यापर्यंत जायला तयार नाहीत. त्यांना तिथपर्यंत पोहचायचं नाही. किंवा सतेज पालवीचा आनंदमय ऋतू आहे आसपास परंतु ते अंगावर घेण हे त्यांच्या वृत्तीत नाही. त्यांची मूळ वृत्ती जी आहे ती दुःखाचा रंग ओळखून घेऊन जगण्याची आहे. ‘एकांतवाटेने’ मध्ये ही संवादाच्या अभावाचे चित्र दिसत होतं. संवादाच्या अभावाचे दिवस असे ते होते. आणखीही एक गोष्ट होती, ज्याला आपण भोवतीचा समाज म्हणतो, भोवतीचं जग म्हणतो, भोवतीचं विश्व म्हणतो. त्याच्याशी सुध्दा ‘एकांतवाटेने’ मध्ये जशी त्यांची नाळ जुळलेली नव्हती, ती याही संग्रहात नाही. म्हणजे मला तर असं वाटतं, की ही कविता आणखी कोणत्या पध्दतीने पुढे जाईल; याबद्दलचं जे कुतूहल मला होतं, तर ती त्या अर्थने तशी पुढे गेलेली नाही. त्यांना त्यांच्या मूळ वृत्तीपासून आणखी पुढे जाता आलेलं नाही. किंवा ते जिथे आहेत तिथे थबकून राहिलेले आहेत. अडकून राहिलेले आहेत असं मी म्हणणार नाही. पण थबकून राहिलेले आहेत हे निश्चित आहे. उदाहरणार्थ पाहा, मी त्यांनी लिहलेल्या कवितांमधून विखुरलेल्या ओळी वाचणार आहे आणि त्याच्यातून या कवीचा स्वभाव जो आहे, त्याची जी वृत्ती आहे ती आपल्या लक्षात येईल.

‘किती दूर आलोयत आपण? जवळ आलो नाही. ठक कोरड्या पात्रात दिवेच दिवे सोडले आपण...’
नदीच्या पाण्यात दिवे

सोडतात पण ठक्क कोरड्या पात्रात दिवे सोडले अर्थात ते दिवे प्रवाहित होणार नाहीत. तिथेच जळतील आणि कदाचित वाञ्याची एखादी झुळूक येर्इल आणि तिथेच विझून जातील.

‘मी चालेन माझ्यातल्या भयावह वाळवंटातून..’/ जवळ असूनही आपल्या दरम्यान अंतर आहे.../ हे काळीज म्हणजे नुसते.....वाळवंट’/ ‘आपल्या दिनयर्चेवर चांदण्याचे ब्रण कुठले?’/ चांदण्याच्या खुणा, चांदण्याचं शांत पसरण हे नाही तर ब्रण आहेत. अनेक कवितांमध्ये त्यांच्या ‘अनवाणी पाय’ हा शब्द येत राहतो. ‘संबंधांची बुरशी’ हे शब्द ते वापरतात. किंवा ‘धूळमाखल्या फरशीवर मी बसलो आहे’ असं ते म्हणतात. ‘तुझी आषाढाची सर मला कळली नाही आणि माझी श्रावणझड तुला’ असा एक विसंवाद, ते परस्परांना कुठेतरी न समजून घेणं अशा निदान या संग्रहाच्या सुरुवातीला पुष्कळ कविता आहेत; ज्या दुराव्याच्या, खिन्नतेच्या आहेत. आणि हा दुरावा, ही खिन्नता किंवा हे एकटेपण.

‘एकटेपण’ या शीर्षकाच्या तीन कविता आहेत. ते म्हणतात की, ‘चालत येतं एकटेपण शिशिर पावलांनी’ शिशिर हा पानगळीचा क्रतू आहे. सगळ्या प्रतिमा त्यांच्या अशा खिन्नतेच्या, एकटेपणाच्या, दुराव्याच्या, विसंवादाच्या आहेत.

हे कुटून येतं? तर काही तरी मनामध्ये आहे. काही वेगळं स्वप्न आहे आणि ते पूर्ण झालेलं नाही. काही तरी दुसरं हवं आहे, ते मिळत नाही. अशी काहीशी जाणीव या संबंध संग्रहात मला पुन्हा-पुन्हा दिसते. ‘आटलेले खोल तळे डोळ्यांत, जन्माची कोरी वही हातात’ त्यांची तीन पुस्तकं आज इथं प्रकाशित झालेली आहेत आणि ‘जन्माची कोरी वही’.. हे काही तरी स्वतःचं असं वेगळं आत्मचित्र त्यांनी दिलेलं आहे. असं रंगवलेलं आहे. आयुष्याबद्दल ते असं म्हणतात की, ‘धारांनी कोसळणाऱ्या पावसात अज्ञात आडोशाखाली थांबावं तसं हे आयुष्य’ आयुष्याबद्दलचं जे हे बोलणं आहे, ही जी जाणीव आहे, ही कोणत्या प्रकारची आहे? अर्थात आपल्याला माहिती आहे की अशा प्रकारची जाणीव असणारे खूप कवी आहेत. एक कवी इथे बसलेलेच आहेत(कवी वसंत अबाजी डहाके)- त्यांच्याही कवितेमध्ये असा खूप आनंद, खूप प्रसन्नता, खूप तृप्ती नाही. नैराश्य आहे. माझ्याबद्दलचं नैराश्य आहे. स्वतःच्या आयुष्याबद्दलचं नैराश्य आहे. कदाचित अपेक्षाभंग आहेत.

दुःख आहे. हे असं हे कुटून येतं? हा मला पडलेला प्रश्न आहे. आणि ते कशाने जात नाही? हाही एक प्रश्न आहे. ‘मला उमजलेले जे.कृष्णमूर्ती’ हे हेमकिरण पत्कींचं पुस्तक वाचण्याचं मला अतिशय कुतूहल आहे आणि ते मी वाचणार आहे. स्वतः मला ‘जे. कृष्णमूर्ती’ हे तत्त्वज्ञ, चिंतक इत्यादींपेक्षा कवी जास्त वाटतात. त्यांचं प्रत्येक वाक्य मला कवितेतल्या ओळीसारखं वाटतं. मला असं वाटतं की, ती कवितेतील ओळच आहे आणि ते मला जसं जाणवतं तसं दुसऱ्यालाही जाणवलेला वेगळेपणा, अतिशय गूढ अर्थगर्भ, वेगळ्या अर्थछटा असलेली वाक्यं कृष्णमूर्तीची असतात. त्यामुळे कवी वृत्तीचा तत्त्वचिंतक, असा महान विचार असणारा असा कवी वाचूनही हेमकिरण पत्की असेच का राहतात? हा मला पडलेला प्रश्न आहे.

मी स्वतः वाचणार आहे आणि मीही कृष्णमूर्ती वाचून स्वतःत फरक पडणार आहे का हे पाहणार आहे. कारण की फरक पडायला पाहिजे, आपण आहोत तिथं थांबणं हे वरवर नसतं. जायचं आहे पुढे-अर्थात आपण आयुष्य जगत असतो म्हणजे पुढे जातच असतो आणि आपण जात नसलो तरी काळ आपल्याला पुढे नेतच असतो. २००० सालची मी आठवते का तुम्हाला? यातले काही लोक असतील त्यावेळी! आज ते चित्र आणि हे चित्र, किती फरक आहे? काळ आपल्याला नेतोच फरफटत आणि आपण जातच असतो. कुठल्या-कुठे जात असतो. पण आपण तिथेच आहोत आणि काळ आपल्याला नेतोय हे काही योग्य नाही. आपणही आतून, मनातून वाढत, विकसित होत जायला पाहिजे. आणि ते एक वय आलेलं आहे. मला हे सांगावंसं वाटतं की ‘बालकवी’ वाढलेले नाहीत, ते तिथेच राहिले. ‘गोविंदाग्रज’ही वाढलेले नाहीत, ते तिथेच राहिले. ‘आरती प्रभू’ वाढलेले नाहीत आणि तिथेच राहिले. ते सगळे अतिशय लवकर गेलेले लोक होते. आणखी जर कदाचित पंचवीस वर्ष जास्त ‘गोविंदाग्रज’ जगले असते तर त्यांनी वेगळी कविता लिहिली असती. मर्ढेकरांनी लिहलेली आहे. मर्ढेकरांची पहिली कविता आणि नंतरची कविता.. कुठेतरी त्यांची आत्मिक उन्नती, वैचारिक उन्नती असा तो जो प्रवास आहे तसा कवीचा प्रवास अतिशय आवश्यक असतो. कवितासंग्रहातून तो उमटायला पाहिजे. तो कुठे गेला? तो कुठे पोहचला? तो कसा विकसित झाला? तो कसा कसा भोवती पाहायला लागला? किंवा तो कसा आतमध्ये

पाहायला लागला? याच्या काही खुणा हव्या असतात. कवितेतून त्या येणं स्वाभाविक असतं.

कविता हे एक प्रकारे कवीचं आत्मचरित्रच असतं. पण तसं मला दिसत नाही. त्याचं कारण मला समजलंय. आत्ता मी तुम्हाला जी नावं सांगितली.. मी सांगितलं ‘आरती प्रभूंचं’ नाव. मी सांगितलं ‘बालकवींचं’, मी सांगितलं ‘गोविंदाग्रजां’चं किंवा मी सांगेन ‘ग्रेस’चं. ग्रेसच्या सावल्या मला हेमकिरण पत्कींच्या कवितेत दिसतात. आरती प्रभूंच्या दिसतात. आरती प्रभूंवर त्यांनी कविताच लिहिलेली आहे किंवा सहजगत्या त्यांच्या पानांवरून तो जातो इतका तो इम्पॅक्ट ग्रेसचा जाणवतो. ते किती संवेदनशील आहेत ते त्यांच्यात दडलेलं वाचताच कळतं. त्यांचं एक पुस्तकच आहे. हे सगळं जे मी ज्यांचा वर उल्लेख केला, ते रोमॅटिक कवी आहेत. आणि या रोमॅटिक कवींची एक वृत्ती आहे. कशाची वृत्ती आहे? तर ही निराशेची वृत्ती आहे. ती आतमध्ये धरून ठेवण्याची वृत्ती आहे. ती वाईट नाही. मी या ठिकाणी हेमकिरण पत्की यांची टीका करीत नाही. मी या वृत्तीकरती बोलतेय. त्यामुळे निश्चितपणे हेमकिरण पत्की हे सौंदर्यवादी कवी आहेत. रोमॅटिक प्रवृत्तीचा कवी ज्याप्रकारे आतल्या आत ‘पंख खुपसून एक पक्षी निजलेला’ ही कवी अनिलांची एक ओळ आहे. तसा हा आतल्या आत पंख खुपसून असलेला पक्षी असावा तसा हा रोमॅटिक कवी असतो. तो सर्व सुखदुःखांचं व्हेरिफिकेशन करतो. आत्मताडन करतो, आत्मपीडक असतो तो. स्वतःलाच छळतो, आत्मछळ करता असतो. तो त्यातून बाहेर पडण्यासाठी मला असं वाटतं की कुठलं तरी एक दैवी, आध्यात्मिक पाथेय त्याला मिळायला हवं असतं. मला आता ७२ वर्षे झाली, मला आता काही आशा नाही. मला आता यावेळी स्वतःच्या आत्मपीडेतून बाहेर पडायला काही पाथेय मिळेल असं वाटत नाही. पण पत्कींना ते मिळेल असं मला वाटतं. तेही ज्या पद्धतीने त्यांनी जगण्याचा, जगण्यातील विसंगर्तीचा, आपल्याला हवं आहे ते आणि आपल्याला मिळत नाही ते यातलं अंतर मोजण्याचा आणि पचविण्याचा त्यांनी प्रयत्न केला; तो या संग्रहात मला सतत दिसतोय. तो प्रयत्न जर पाहिला तर मला असं वाटतं ते हळूहळू या स्वतःच्या आतमध्ये बुझून गऱ्याच्या वृत्तीतून बाहेर पडतील. बाहेर पडतील याचा अर्थ काय? अगदी धडधडीत समजाकडेच वळलं पाहिजे असं काही नाही.

किंवहुना आपण तसं वळतोच असं नाही. त्यातूनही मुटून आपण आणखी पलीकडे जातो. ते कुठेतरी, काहीतरी स्पिरिच्युअलिटी हवी असते. कुठेतरी एक अध्यात्म हवं असतं स्वतःच्या पलीकडे जाण्याचे. आणि ते कशातूनही मिळते.

आमचे एक स्नेही आहेत आणि त्यांचे ते पाथेय आहेत. अक्षरशः नियतीने दोन थपडा ठेवून दिल्या आहेत तेव्हा ते त्या पातळीवर पोहचले आहेत. अशी कधीतरी एक थप्पड आपल्या आयुष्यामध्ये बसायची असते आणि मग आतूनच एक अंतर्गत समज आपली वाढत जाते. तसंही होऊ शकतं. काही तरी होतं, त्या टप्प्यावर हेमकिरण पत्की पोहचलेले आहेत असं मला वाटतं. आणि हा टप्पा मला त्यांच्या या विकासाच्या दृष्टीने अतिशय महत्त्वाचा वाटतो. ते म्हणताहेत—“बघता-बघता, दृष्टी अगदी काळीशार आणि हे अथांग अंधारलेपण थेट हृदयापर्यंत झिरपणार” म्हणजे हा एकटेपणा, ही उदासीनता जिच्यावर उपाय नसतो. तिथेच आहेत ते, तरीही तेच म्हणतायत—“सगळं सगळंच विसरून स्वतःपाशी पोहचता यायला पाहिजे” कारण तिथे काय आहे, तर तिथे तिथेच तर आहे “एक बहरमग्र झाड आणि त्यावर शीळ घालणारा दिठीएवढा पक्षी” हा पक्षी आणि हे झाड त्यांनी जपून ठेवलं पाहिजे असं मला वाटतं. त्याशिवाय अगदी अस्तित्वाला वेढून असणारी की, जी जन्माइतकी लांग असणारी निरर्थकता आहे ती निरर्थकता जाणवणं थांबणार नाही. आणि निरर्थकता जाणवली की, सगळ्या जीवनातला आपला रस निघून जातो. विसंगती, नैराश्य, दुःखाचं भान या सगळ्या ज्या सौंदर्यवादी जीवनाशी निगडित अशा ज्या वृत्ती आहेत, हे जे घटक आहेत सौंदर्यवादी वृत्तीचे, आतून बाहेर पडून कुठेतरी पलीकडची झेप घेण्याचं बळ त्यांना मिळो. त्या दिशेने त्यांचा प्रवास होवो. आणखी वेगळ्या प्रकारची कविता त्यांच्याकडून लिहून होवो; अशी मी शुभेच्छा व्यक्त करते आणि इथे थांबते. धन्यवाद!

(सोलापूरचे ज्येष्ठ कवी हेमकिरण पत्की यांच्या ‘शाई आकाशाची’, ‘मला उमजलेले जे.कृष्णमूर्ती’ आणि ‘सोनकवडसे’ या पुस्तक प्रकाशन समारंभ प्रसंगी व्यक्त केलेले ज्येष्ठ साहित्यिका प्रभा गणोरकर यांचे मनोगत)

अनुभव.... आईची अखेर

भुसावळच्या साहित्य संमेलनाहून परत येत होतो. प्रवास लांबचा. सारं अंग अवघडून गेलं होतं. गाडीत बसून कंटाळा आला होता. अखेर गाव आलं. गाडी वळसा घेऊन स्टँडवर आली. खाली उतरलो. पायी अंतरावरच घर; पण चालायचाही कंटाळा अन् पायही आखडून गेलेले. आता घरी जाऊन गरम पाण्यानं आंघोळ करावी. सारं अंग शेकून काढावं. मोकळं व्हावं, असं ठरवून रिक्षात बसलो. सारे आपआपल्या कामात. थोऱ्या वेळानं बायकोच थोडसं त्रायानं अन् काहीशा अपराधी भावनेन बोलली, “बघा तिकडं काय झालंय ते...” तिनं आईच्या खोलीकडे हात करून फटकारल्यासारखं केलं.

“काय झालं?” मी थोडसं गांगारून विचारलं. आईच्या खोलीत गेलो. आई पलंगावर कण्हत-विव्हळत पडलेली. अंगावर रगीचं पांघरून होतं अन् नजर डबडबून छताकडे पाहत होती. माझी चाहूल लागताच अधिकच विव्हळून रङ्ग लागली. आपल्याच म्हातारपणाला शिव्या देऊ लागली. मी जरा अंदाज घेऊन, धीर देत बोललो, “आई, रङ्ग नंग. काय झालं? काय झालं?” तशी ती अधिकच गहिवरून रङ्ग लागली.

“मला कसली आग पडली व्हती, की जेवता जेवता उमासा आला. पोटातला घास घशात आला. तशीच तोंड आवळून घास दाबत उठले....” आई रडत रडत धांदरून बोलत होती. ताटावरचं उठून बाहेर आली. उलटी सावरीत पायरी चुकली अन् खाली कोसळून पडली. मांडी-माकड हाडाला मुका मार लागला. पाय उचलना, उभा राहता येईना. “ताटात उलटी होईल वाटलं. मला दोडाला कळलंच नाही,” ह्येच आई पुन्हा-पुन्हा सांगत होती. सांगता सांगताच घाबरून रडत विचारीत होती, “आबासारकं व्हईल का रं? काय माय ह्ये नशिबाला आलंय?” मागच्याच महिन्यात माझा मोठा भाऊ गाईनं फराफरा ओढल्याच्या निमित्तानं पायात मोडला होता. उताराची वाट असल्यामुळे गाईनं हाबडा दिला होता अन् भल्या मोठ्या दगडावर पाय आपटल्यामुळे कायमचा अधू झाला होता. सरकारी दवाखान्यात पायात रँड घालून

भास्कर चंदनशिव
कळंब, जि.बीड
०२४४२-२२४४९६

आपरेशन केलं होतं. त्याची सारी तगमग आईनं डोळ्यानं बघितल्याली होती. पुन्हा पुन्हा विचारीत रडत होती. देवाला हाका घालीत, स्वतःलाच शिव्या देत होती. धावा करीत बोलू लागली. दवाखान्याचं नाव काढताच आरडत रङ्ग लागली. ‘वगं-होय’ करीत ती रात्र कशीतरी काढली.

दुसऱ्या दिवशी सकाळीच दवाखान्यात आणली; पण तिथं फारशी सोय नसल्यानं तिला बीडला घेऊन गेलो. एका चांगल्या दवाखान्यात अँडमिट केलं; पण निदान होऊनही डॉक्टर ऑपरेशन करायला तयार होईनात. आईचं वय, तिला असणारा रक्तदाबाचा त्रास अन् साखरेचा आजार या सान्या गोष्टींचा हिशेब करूनच पुढची ट्रिटमेंट शक्य होती. माझा निर्णय होत नव्हता. डॉक्टर स्पष्ट सांगत नव्हते. अंगातल्या फुटक्या-चिरा गेलेल्या हाडामुळे दुखणं अधिकच बळावणार होतं. सात-आठ दिवस ट्रॅक्शन अन् औषधं घेऊन अखेरी आईला घरी आणलं. सल्ला कोणाचा घ्यावा? काय कराव? दरम्यान पुण्याच्या बहिणीला निरोप गेला होता. तीही पुण्याहून तातडीनं आली. कंबरेचे फ्रॅक्चर झालेले फोटो, निदान करणारी औषधं पाहून बरेपणाची काही लक्षणं दिसत नव्हती. एक्सरेचे फोटो कळत नव्हते; पण फ्रॅक्चर जोडून येईल असं वाटत नव्हतं. आईचा जीव तगमगून जायचा. खायचं-प्यायचं जवळजवळ थांबवलंच होतं. सारा दिवस कण्हत पडून असायची. साधं पडल्या-पडल्या अंगाडही तिला बदलता येत नव्हतं. हागणं-मुतणं स्वाधीन नव्हतं. तसं त्याचं भानही हरपत चाललं होतं.

तसं गाव कळंबपासून हाकंच्या अंतरावर होतं. आम्ही नवरा-बायको सोडले, तर तिला बघायला म्हणूनही माणसं दिवसाआड करून यायची. माणसं हळूहळू दुरावत होती. सकाळची तिची वेळ टाळून, ‘माया’ दाखवीत रक्ताची माणसं यायची. आईला कसलं तरी एकाकी वाटायचं. लेक-लेकी, नात-नातवंडांनं घर भरल्यालं; पण अशा वेळी पोटची माणसं नाकं दाबून लांब राहायची. त्याचं तिला वाईट वाटायचं. हळूहळू बोलायची. देवाचं नाव घेत, कपाळावर हात मारायची.

“माय, म्या काय पाप केलं आसलं? म्या त्यांचं किती किती केलं. काय काय केलं आसल....” अखेरी मोठा सुस्कारा टाकून, छताकडे एकटक बघत राहायची. तिला मागचं-पुढचं सारंसारं आठवायचं. साञ्चा अंगातल्या कळा गिळत मग ती मनालाच कोसत राही. कधी संदर्भ लागत, कधी काहीच कळत नसायचं. मध्ये दच्कल्यासारखी बोलून हाक मारायची. आपला आवाज ‘त्या’ माणसापस्तोर जावा, असं तिला वाटायचं. थोरल्या लेकाला अन् मोठ्या नातीला बोलवायची. “त्यान्ला या मनावं. बघा मनावं....म्या आता राहत नाही. आखरीचंच बोला मनावं....” अन् मग मोठा सुस्कारा टाकून देवाला हाका घालायची. आखरीला जरा दम खाऊन बायकोला हाका मारायची. काम काहीच नसायचं; पण जवळ गेलं, विचारपूस केली, की तिचं एकच पालुपद असायचं.

“कमल...”

“काय?”

“मला चालायला येईल का गं? डाक्टर काय म्हणले?”

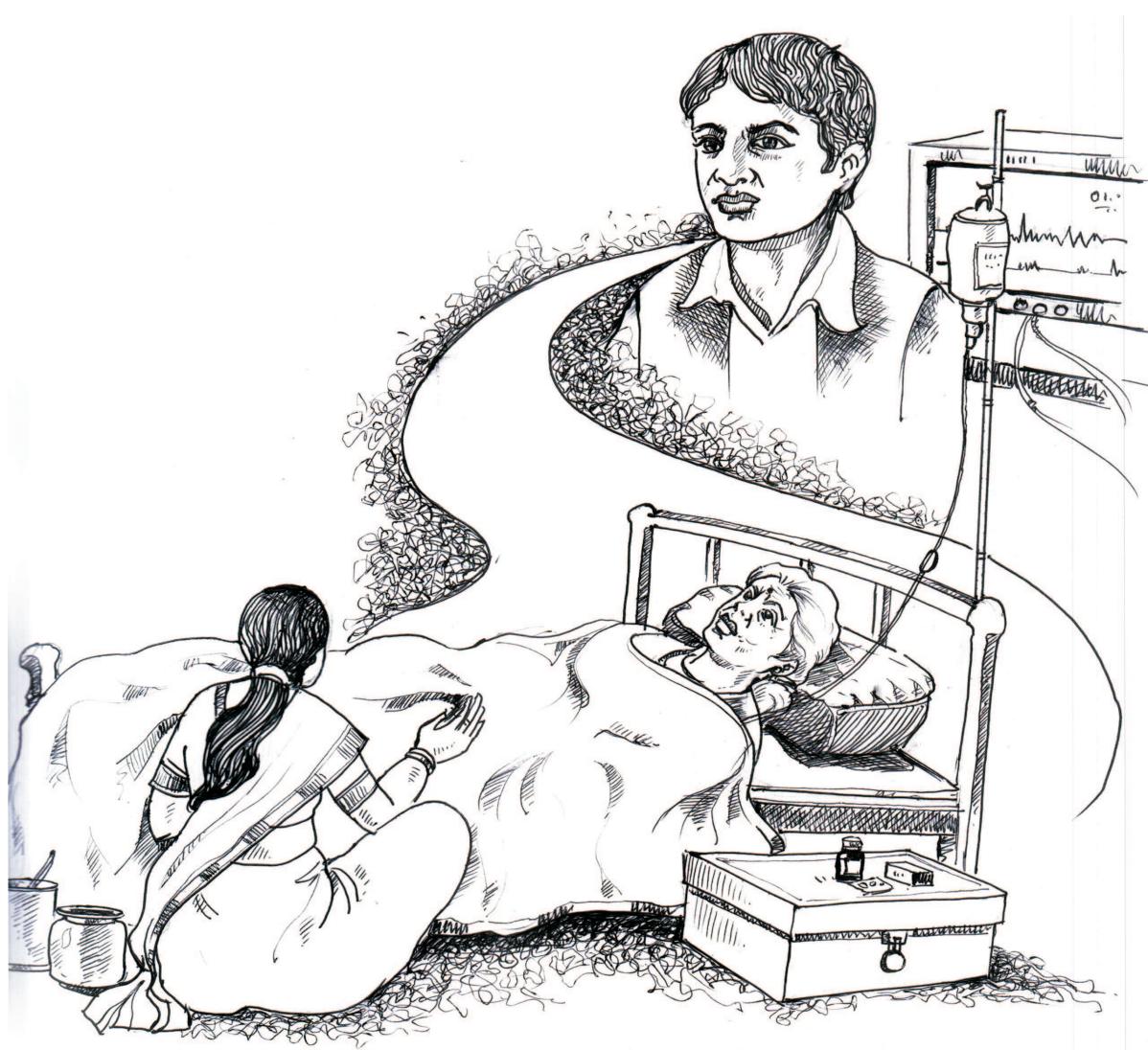
तशी आई कळवळून जायची. रडायची. तिला सारंसारं एकाकीच वाटायचं. शेजारपाजारची माणसं यायची. बोलायची. नीट होताल, म्हणायची; पण आईचं सारं ध्यान गावाकडे असायचं. इतक्या जवळ असून कुणीच कसं येत नाही म्हणायची. “म्या काय कुणावर अन्योव केलाय? कुणाचं उण-उतर केलंय? काय झालं आसलं देवा,” असं म्हणून कळवळायची. “हितकं कसं कठुर व्हावं माय!” म्हणून तळमळून जायची. खिनभर दम काढून, धापा टाकीत न्हायची अन् कुठंतरी हारपल्यासारखी टक लावून बघत न्हायची. अंगाची चुळबुळ करायची अन् ‘कमल’ म्हणून हाकावर हाका मारायची. तिला लघवीची आगर संडासची

भावना व्हायची. दळकून जायची. खोल खोल इरमल्यागत वाटायचं. कमल न सांगताच ओळखून घ्यायची. हातातलं काम टाकून, भांडं घेऊन खोलीत जायची. तिची चाहूल लागताच आई एकआंग व्हायची. भांडं अंगाखाली घेऊन नीट सरळ व्हायची. “माय, तुजं लई लई चांगलं व्हईल गं... कस्या कस्याचं कमी पडणार न्हाय गं...” आई कारण नसताना उपकाराच्या भावनेनं बोलायची. कसल्यातरी मिंधेपणानं लाजून जायची. तिला का कोण जाणे; पण अपराधी अपराधी वाटायचं. सारं सारं मागचं आठवत न्हायचं. “ह्या घरासाठी तुमी मोप केलं बाई. घराची लेकवळीहून राबलीच...आपा कुठं गेलाय?” बोलता बोलता आई हलक्या आणि दबक्या आवाजात विचारायची. कधी नाही, ते माझा उल्लेख ‘आप्पा’ म्हणून करायची. मला ते कसंसंच वाटायचं; पण तिचं सारं बोलणं कसल्यातरी अगतिकतेतून यायचं. खरंतर मी घरातलं दुख्यम पात्र होतो. तिचं अन् माझ कधी जमलं नाही. इतरांच्या तुलनेत तरी मला तसं वाटायचं. तिचं अधिक लक्ष मोठ्या भावावर असायचं. त्याचं सारं कुटुंब तिच्या घोकण्याचाच विषय झाला होता. अन् नेमका अशा अवस्थेतला त्यांचा दुरावा तिला अधिक अस्वस्थ करीत होता. त्याचाच तिला अखेरपर्यंत मेळ बसत नव्हता. आपली एकांगी माया फोल ठरल्याचं तिला वाटत होतं. तिची तशी समजूत, तिला अधिकच व्याकूळ बनवत होती.

आपल्या आजारापेक्षाही हे दुःख तिला अधिक सलत असावं. रात्री-बेरात्री ती तेच बरळायची. तेच तेच बोलायची. सारीच कशी दुरावली, याचं कोडं तिला पडल्यालं असायचं. बन्याच वेळा एकटीच बडबडत न्हायची. मनातल्या मनातच कुणालातरी शिव्या घालायची. विचारलं, तर सांगायची नाही. गप्प गप्पच न्हायची.

सात-आठ दिवसानं पुण्याहून पुन्हा बहीण आली. आईला तसंच जायबंदी ठेवण्यापेक्षा डॉक्टरच्या सल्ल्यानं काहीतरी निर्णय घ्यावा, यासाठी मला या बहिणीशिवाय कोणी सळळागार नव्हतं. अखेरीस बार्शीला घेऊन जायचं निश्चित केलं. चांगल्या दवाखान्यात ॲडमिट केलं. पुन्हा फोटो, रक्तदाब, शुगर टेस्ट केली. रक्त देऊन ऑपरेशनचा निर्णय घ्यावा लागला. बहीण, बायको, मोठा भाऊ भावजय यांच्या मदतीनं ऑपरेशन केलं.

या काळात सारे पै-पाहुणे येऊन भेटून गेले. एक

महिनाभर आईचं सारं हागणं-मुतणं आम्ही नवरा-बायकोच करत असू. चार-आठ दिवसानं पुण्याहून दोन्ही बहिणी यायच्या. आळीपाळीनं जेवढं शक्य तेवढं करायच्या. आंघोळीसाठी आईला उचलून घेऊन जावं लागायचं. ते काम आईला नको वाटायचं; पण मी बळेच तिला बखोटीला धरून उचलायचो. बायको तिचे दोन्ही पाय धरून तोलायची. आईच्या अंगावर कसलाच कपडा नव्हता. अंगात ढिलीढाली चोळी अन् कंबरेला एक पटकूर गुंडाळलेलं होतं. बायको लहान लेकरासारखं तिचं तोंड धुवायची. हातपाय चोळून पाणी ओतायची. पाठी-पोटावरून हातानं चोळून धुवायची. मी मात्र भिंतीला पाठ लावून अन् आईच्या पाठीला गुडघे टेकवून उभं रहायचो. डोळं बंद करून अगतिक व्हायचो. ह्या लेकी आल्या की दोघी-तिघी मिळून साबण

लावून अंघोळ घालायच्या. कापड गुंडाळून बाहेर आणायच्या. ह्ये सारं बघून आई अस्वस्थ व्हायची. लेकींशी बोलत बोलत रडायची, “आप्पाला म्हणावं, तू नकू अंघोळ घालू. गावाकडून कुणाला बोलवीत जा. मला मेल्याहून मेलं व्हतंय म्हणावं...”

बहीण तिची समजूत घालायची. ‘तू आता नीट व्हशील,’ म्हणून सांगत राहायची. “आता कशाचं नीट अन् कशाचं धीट बाई... सारं सारं मला वळखू आलंय...” असं म्हणत आई रडायची. याच काळात नात्यांविषयीचे सारे अनुभव माझ्यासह आईलाही आले होते. आतून तिला कशाचातरी पश्चाताप वाटत असावा. नवन्याबद्दल, थोरल्या लेक-लेकीबद्दल, सुना-नातवंडांसंबंधी ती सारखं बोलायची. कोण आलं? कोण नाही? ह्याची गणती ती

मनातल्या मनात करायची जवळच्याच माणसांची आटलेली माणुसकी तिच्या अनुभवाला आली होती. त्यामुळे ती अधिक व्याकूळ व्हायची. रात्री-बेरात्री कमलच्याच नावानं हाका मारायची. कसली तरी अपराधी भावना तिला बोलतं करायची. बोलता बोलताच तिला हुंदका फुटायचा. कसलीतरी उपरती तिला व्हायची. त्यामुळे तिला पोटातून उमाळा यायचा. “त्येव शिकत व्हता अन् तू ह्या घरासाठी राबत व्हतीस. त्याला नौकरी लागली अन् तू दीर-नणंदा-पुतणी-पुतणे शिकवलीस. ल्हान असताना ताटावरचं उटून त्यांचं हागणं-मुतणं केलं; पण त्ये तुज्या उपेगाला कवा येणार न्हाईत. ध्यानात ठीव. माज्याहूनच श्यानी हू बाई... माजा लई लई आशीर्वाद लागंन बाई तुला...” कसला कसलाही संदर्भ नसताना आई तिला जवळ घेऊन बोलायची. त्यातून येगळाच गुंता व्हायचा. आई असं निर्वाणीचं का बोलतीय? ह्या सान्या राबणुकीत अन् छळवणुकीत स्वतः असताना, ही उपरतीची भाषा का करतीय? धीट होऊन, निबरपणानं खर त्येच आज का बोलतीय? कमलला ही सारी बडबड वाटायची. “रातंच्या झोपून न्हाताव अन् दुसऱ्याच्या झोपीचंबी खोबरं करताव,” असं ती तणतणत न्हायची. आखरीला आदळ-आपट करीत झोपायची. आई मातर छताला डोळं लावून अंधारात काईतरी आजचं-कालचं बघत न्हायची.

सारी कालवाकालव तिच्या मनात उसळत न्हायची. साखर कडू होत होती अन् तिला आजवर कडू वाटणाऱ्यात गोडवा हुडकीत होती. “बाबूला कळविलचका?” म्हणून विचारायची. बाबूसाठी जीव तोडायची. त्याची आता कशाची भेट व्हतीय, म्हणून सुस्कारा टाकायची आण खोलवर जात जात वाट बघायची. खरंतर आईचं सारंच जिंक कष्टाचं. तिच्या म्हणून नात्याचं असं कुणी नवहतं. बालवयातच दुसवट्यावर लग्न झाल्यात. भाऊ-माय-बाप बहीण कुणी कुणी नवहतं तिला. सारं आयुष्य कसल्यातरी दबावात गेल्यात. बालपण करपल्यात. तरुणपण सारं राबणुकीत गेल्यात. माहेर नाही, सासर नाही. तिचा अधांतरी जीव भाजून भाजून करपला होता. आठ लेकरांच्या भांडवलावर तिनं सारं आयुष्य रेटलं. दांड नवच्यालाही तिची कधी माया वाटली नाही, का तिला कुणी समजावून घेतलं नाही. स्वतःच्या आईचं सारं वेडेपण तिलाच सांभाळावं लागलं. सासच्याचं सारं म्हातारपण जपावं लागलं. एवढं

असूनही तिला तिच्या या अखेरच्या दिवसांत झाडाझडती घ्यावी लागत होती. आयुष्याचा सारा सारा हिशेब तिच्या बाईपणाच्या मनात घोळत असावा. तिला ह्ये सम्द मला सांगावं वाटायचं; पण तिची हिंमत होत नवहती.

तिला तशी अंघोळ घालणं मला आता सवयीचं झालं होतं. कमलच तिला एक-दोनदा निबर हून बोलली होती, “कोण बाहिरचं माणूस का? पोटचा लेकचय की...काय लाजायचं?” हळूहळू आई मनासह शरीरानं आतल्या आत पाझरत चालली होती. आता आता तिच्या दुखावलेल्या पायाचा रंग बदलत होता. गुडध्यापासून वरपस्तोर पिवळट-काळपट पाय फुगत, सुजत चालला होता. मुंबईच्या धाकट्या भावाची दिवसाकाठी आठवण काढायची. “कसं झालं माय? आता कश्याची भेटन् गाठ....” पुढं पुढं तिनं अन्नपाणी सोडलं. औषधं घेर्ना. मनातल्या मनात डोळं झाकून ती सान्यांना भेटून यायची. मेलेल्या लेकीसंबंधी सुस्कारा टाकायची. खरंतर तिचा आवाजही आता आटत चालला होता. तिच्या अनाहूत हालत्या ओठांतून अन् त्याबरोबरच्या सुस्कारांतून आपल्यालाच अंदाज घ्यावा लागायचा.

सकाळी ‘नकू-नकू’ म्हणता, आम्ही दोघांनी तिला अंघोळ घातली. अंग पुशीतच पाय बघितला. त्याची सूज वाढली होती. बायकोनं तिच्या कंबेरेभोवती फडकं गुंडाळलं. तिला तसंच उचलून पलंगावरच्या पाण्याच्या गादीवर झोपवली. अंगावर रंग पांघरली. खरंतर तिचं सारंच थांबल्यागत वाटत होतं. हाक मारली, तर बोलत नवहती. निस्ती बघत न्हायची. कमलनं सारं ओळखलं असावं. वाटीतून चमच्यानं पाणी तोंडात सोडलं. पाणी गेलं नाही. ओघळून बाहेर आलं. किंचित डोळं उघडलं. छातीवरचा हात एकाएकी घसरून खाली आला अन् कायमचं डोळं मिटलं. कमलनं हाका मारीत हंबरडा फोडला. माझी ही ‘श्यामची आई’ कायमची निघून गेली; पण अखेरपर्यंत तिला तिचा ‘श्याम’ मिळालाच नाही.

◆◆◆◆◆

महाराष्ट्रातील ज्येष्ठ साहित्यिक, मान्यवर कवी,
नवोदित लेखक, साहित्यिक संस्था, महाविद्यालये,
ग्रंथालये यांच्यापर्यंत पोहचणाऱ्या या अंकामधील
आपली जाहिरात आरक्षित करा योग्य दरात !

योगिनी सातारकर-पांडे
नंदेड ०९८८१७१७०२७

चार कविता....

१

तू शब्दांच्या अर्थासारखा

तू शब्दांच्या अर्थासारखा
वळणावळणातून पोहोचतोस
उतरतोस माझ्या आत
सुरावटींच्या नादमधूर लयीतून
सामावत जातोस
सरीसारखा झिरपत अविरत

तुझ्या असण्यातूनच केवळ
शब्दांना अर्थ
सुरांना भाव
सरींचे नाद
केवळ तुझ्या असण्यानेच
मिसळतात जीवनात रंग
उगवतात संवेदनांचे कोंभ
गवसतात मला
माझ्यातच अस्तित्वाचे बहूपेढी संदर्भ.....

•••

२
अंतर

तू म्हणालास
आपल्यामधलं अंतर
जरा कमी असतं
तर बरं झालं असतं
थोडं जवळ
तुझ्यापर्यंत
पोहचता
आलं असतं

खरंच
अंतराच्या फरकावर
अवलंबून असतं का
जवळ पोहचणं ?

तसं तर
दोन पावलाचं अंतरही
सरत नाही
उभा जन्म.

•••

मला जगायचंय

मला जगाचंय सायबेरियन क्रेन होऊन
 उडायचंय उंच आकाशात
 आणि करायचंय स्थलांतर
 देश-राज्य-प्रदेश यांच्या
 कोणत्याही सीमेशिवाय
 म्हणजे पडणार नाहीत स्वतःसाठीचे
 स्थलांतरित असण्याचे प्रश्न
 निर्माण होणार नाही कोणतंच आयसोलेशन

मला जगायचंय एक पान होऊन
 फुलायचंय बेभान वसंताबरोबर
 आणि गळायचंय अलगद पानगळीत
 भूत-वर्तमान-भविष्य यांच्या
 कोणत्याही जाणिवेशिवाय
 म्हणजे पडणार नाहीत जगण्याचे
 अंतःस्थ उदासीन प्रश्न
 निर्माण होणार नाही कोणताच ट्राउमा

मला जगायचंय छोटा बुलबुल होऊन
 बांधायचंय घरटं विणीच्या हंगामात
 आणि जगायचंय सहजीवन
 जेंडर-आयडियॉलॉजी-सेलफ यांच्या
 कोणत्याही जाणिवेशिवाय
 म्हणजे पडणार नाहीत अस्तित्वाबाबत
 अवकाशाचे असंख्य प्रश्न
 निर्माण हाणार नाही कोणताच इझम

मला जगायचंय झारा होऊन
 वाहायचंय उत्साहाने खळाळत
 आणि बघायचंय पुढे जाऊन
 दगडगोटे-उंचवटे-अडथळे यांच्या
 कोणत्याही प्रभावाशिवाय
 म्हणजे थांबवू शकणार नाही कोणीही
 माझ्या स्वयंप्रवाहाची वाट
 निर्माण होणार नाही कोणताच डेडएंड

मला जगायचंय नदीतला गोटा होऊन
 पडून राहायचंय शांतवणाऱ्या प्रवाहात
 आणि व्हायचं निर्मोही
 पूर्वग्रह-ब्देश-मत्सर यांच्या
 कोणत्याही विकारांशिवाय
 म्हणजे बांधू शकणार नाहीत कोणतेही
 वासनांचे षड्विकार आत्म्याला
 निर्माण होणार नाही कोणताच काँप्लेक्स

मला जगायचंय
 क्रेन, पान, झारा, गोटा, अगदी बुलबुल पक्षी होऊन
 खरंच मला जगायचंय
 माणूस न होता दुसरं अगदी काहीही होऊन

आताशा माती लागत नाही पायाला

आताशा माती लागत नाही पायाला
 घरभर पसरले आहे इंटेरियरचे लिनोलियम
 व्हॅक्यूम क्लीन करते मी घर विकेंडला
 आणि झटकते बख्खगाळ माती डस्टबीनमध्ये फक्त

आताशा अंगण कुठे आहे श्री.बी.एच.के. फ्लॅटला
 विकत घेतलंय मी कवर्ड पार्किंग
 घरामध्ये ठेवते इनडोअर प्लांट्स्
 आणि आउटडोअर प्लांट्स्‌ने सजवते पोर्च

आताशा मी जात नाही टेलरकडे
 फिरते डिझायनर बुटिक्समध्ये
 करत राहते अल्टर आणि अपडेट
 माझा इंडोवेस्टर्न कॉस्मोपॉलिटन वॉर्डरोब

आताशा चढत नाही पायऱ्या
 वेळ कुठे आहे या बिझी शेडचूलमध्ये एकझार्शनला
 विकत घेतलाय मी ब्रॅडेड स्टेपर
 ऐरोबिक्स करून वेट मेंटेन करायला

आताशा अंगावर घेत नाही मोकळा वारा
 करते प्रवास एसी घरातून एसी ऑफीसमध्ये
 लावते हाय एस.पी.एफ. सनस्क्रीन
 आणि करते अँटीटॅन ट्रीटमेंट महागळ्या पार्लरमध्ये

आताशा करत नाही मी चारीठाव जेवण
 फॉलो करते डाएट टेबल आणि चार्ट्स्
 खाते लो फॅट, लो कॅलरी फूड मोजूनमापून
 आणि करते हायपेड प्रोग्रॅम वेटलॉसचा

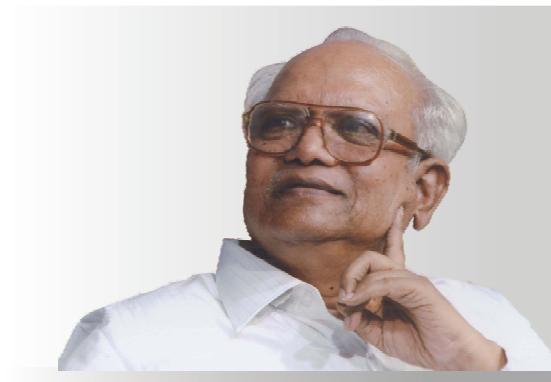
आताशा करत नाही मी चिंता तब्येतीची
 घेते व्हिट्टमिन्स, कॅल्शिअम आणि आर्यन
 करते फुल्ल बॉडी चेकअप मल्टिस्पेशलिटी किलनीकमध्ये
 आणि पळते ट्रेडमिलरवर स्ट्रेसटेस्टला

आताशा डोकावत नाही मी मनात
 पाळते डेडलाईन्स, अपॉइंटमेंट्स् फोनकॉल्स
 आताशा जगत नाही मी आयुष्य
 फक्त करते मेंटेन माझी हायप्रोफाईल लाईफस्टाईल.

आई जाताना

रान मंदिरातल्या
इवल्याशा दिव्यासारखी
फडफडत विझताना ती...
मी आईच्या उशाशी होतो
आता आठवणीच्या चांदण्याही
मंद मंद विझत
उल्का होऊन झेपावत होत्या

आयुष्याच्या जात्यावर
दारिद्र्याचे मातेरेच
दळत होती अखंड
नेहमीच दिसायचे तिचे
रक्तबंबाळ हात, आमच्यासाठी
निवङ्गाची फळे तोडताना
रानोमाळ अनवाणी चालणे
आयुष्य वटून गेलेले
निष्पर्ण झाड ती, तरीही
कुठल्या सावलीच्या शोधात
फिरायची काटेरी बनात ?
साधेच जगणे का वाटत होते तिचे
आत्ताच्या तिच्या वाटणाऱ्या
साध्या मरणासारखे ?
आत्ताच्या धुगधुगीत तिच्या
यातनांचे डंख, घुसमट सोसणे
का दिसत नाही ? स्पष्ट...
एवढेच कसे जाणवते..दिसते,
श्वासांची चाललेली आवराआवर
तिच्या धमन्यातील 'परतीचे' ही
सोशीक वाहत संपणे..आणि
बंद पापण्यातील खोबणीत
आडोशाला थांबलेले
केविलवाणे दोन अशू.

ल.सि. जाधव
सोलापूर
मो. ९४२३८५८६९८

आम्ही, दाटून आलेले तथाकथित हुंदके, अशू
तरीही थोपवून, दाबून ठेवले आतल्याआत
पाण्याचा अखेरचा घौट
घशातून घरंगळत गेला आणि,
महत्रयासाने तिने निरोपाचे
डोळे उघडून तसेच रोखून धरले निश्चल
जाताना तिनं डोळ्यांत काय साठवून नेलं होतं ?

आबासाहेब पाटील
मंगसुळी, ता. अथणी
९०४९६६१२६६

कुटून येते कविता

कुटून येते कविता

फुलांतून, कळ्यांतून
की वेदनेच्या मळ्यातून
भरलेल्या डोळ्यांतून
की दाटलेल्या गळ्यातून

कुटून येते कविता

करपलेल्या मातीतून
की तडफडणाऱ्या रातीतून
की कविता फुलत येते
जळणाऱ्या वातीतून

कुटून येते कविता

अवखळ वादळी वाच्यातून
की तुटलेल्या ताच्यातून
की आटलेल्या नदीच्या
उजाड उघड्या खोच्यातून

कुटून येते कविता

तुमच्या माझ्यात नसलेल्या
पण ..मी जपलेल्या नात्यातून
की घावासाठी आसुसलेल्या
तलवारीच्या पात्यातून

कुटून येते कविता

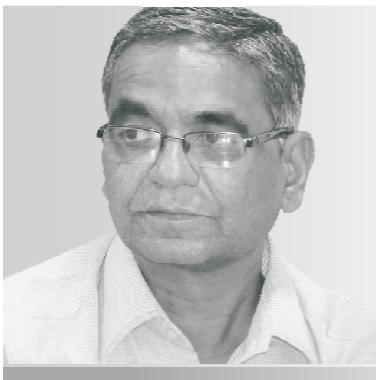
बंदुकीच्या गोळीतून
की वेश्यांच्या आळीतून
की फुलपाखराचे पंख फाटतात
अशा काटेरी जाळीतून

सुचत असते कविता
की सलत असते कविता
की डुख धरल्या नागिणीसारखी
डसत असते कविता

कळत येते कविता
की नकळत येते कविता
की फाटलेल्या काळजातून
भळभळत येते कविता

●●●

झिप्री

उसवत्या देहानं
नागवं ऊन झेलत
झिप्री रानोमाळ उधाणते
तेव्हा खुरट्या झुडपांनाही
दडवता येत नाहीत, त्यांचे
आगंतुक हिरवट डोळे....
वारा पिऊन संदर्भ हरवलेल्या
झिंज्या फडफडतात धूसर
ललाटेरेषांवरून बेलगाम,
आणि पायाखालच्या चकारी
आडमार्गी लचकत रहातात
तिच्या बेताल पदन्यासात....
तिच्या दिशांना नाहीत ठाशीव आकार.

वारेमाप चित्रकोरीचे सूत्रबद्ध
शिल्पच साकारतेय अपरंपार....
आभाळाचे बाहू तिचे आणि
पदरात तुफानाचे ताण्डवनृत्य..
पाखरांनी दिग्मूळ व्हावे असा
हुन्नर तिच्या काळजात....

वेडी झिप्री
खळ ओसंडती...
मातीच्या ढेकळाची
नाव-गाव हरवल्या
सऱ्या वाटेची..
चौखूर उधळते माझ्या
जिवाच्या रख्ख माळावरून
आणि मी
उलघून येतो तळातून..
घालत राहतो तिला
माझ्या कासाविशी जरबेचा
अबोल उखाणा.....

●●●

मंगळवेदा ही संतांची भूमी. महात्मा बसवेश्वर, संत चोखामेळा, कर्ममेळा, कान्होपात्रा, दामाजीपंत अशा अनेक संतांच्या विचारांची आणि कार्याची ही भूमी. मंगळवेदा हे ज्वारीचं कोठार. या शिवारातून, मंगळवेद्याच्या मातीतून शब्दांनी टच्च भरलेलं एक कणीस शब्दशिवारच्या माध्यमातून आपल्या समोर घेऊन येत आहोत. सोलापूर जिल्ह्यातून प्रसिद्ध होणाऱ्या या साहित्यपत्रिकेचे जास्तीत जास्त वर्गणीदार होऊन सहकार्य करावे. आपल्या सहकार्याने आम्हाला हा अंक नियमित व दर्जेदार आपणापर्यंत पोहोचवता येईल.

‘शब्दशिवार’ हे मासिक कुमुदिनी सिद्धेश्वर घुले मालक व प्रकाशक यांच्यासाठी श्री. सोमनाथ माळी यांच्या सप्तरंगी ऑफसेट, बँक ऑफ इंडियासमोर, मंगळवेदा येथे छापून गट नं. ८४/२, दामाजी कॉलेजपाठीमार्ग, मंगळवेदा येथे प्रसिद्ध केले.

Printed by Mali Somnath Mahadev, Published by Ghule Kumuddinee Siddheshwar on behalf of Ghule Kumuddinee Siddheshwar and Printed at Saptarangi Offset Printers, Infront of Bank Of India, Murlidhar Chowk, Mangalwedha, Dist.Solapur. 413305 and Published from Gat No.84/2, Behind Damaji College, Mangalwedha, Dist.Solapur. 413305. Editor-Ghule Indrajit Ganpat

ऐश्वर्य पाटेकर

नासिक

७५८८०१६५५९

झाडाची आत्महत्या

जमिनीच्या लेकुरवाळ्या छातीवर
आम्ही आपसूक उगवून आलो
जमिनीचे स्तन चिठून, पुष्ट झालो
वाच्याचा हात धरून, मुळं रूतवून घटू उभं राहिलो
सूर्य आमचा बाप झाला अन्
जमीन झाली आई
असे असूनही ज्या हातांनी आम्हास
कधीच आंजारलं गोंजारलं नाही
ते कुन्हाड घेवून आले अन् घालू लागले
मुळांवर घाव
माणूस असं का करतो?
आम्हास असतात आमच्याच बियांमधून
उगवून आलेली लेकरबाळं
माणूसही कुणीतरी असेलंच की आमचा?
नातेवाईक म्हणावा तर त्यास
मुळंही नाही, फांद्याही नाही, खोडंही नाही
ओळखीचं एखादं दुसरं त्याच्या शरिराला
हिर्व पानंही फुटलेलं दिसत नाही
आमच्या पूर्वजांनी नक्कीच काहीतरी
लिहून ठेवलेलं असेल खोडाच्या आत्मचरित्रात

आमची कत्तल केली
तर आम्हाला कधीच कळणार नाही
माणूस आमचा कोण होता?
माणूस आमची सावली करतो; करतो
आडोसा
आजारी पडल्यावर आमची
पान, फुलं, फळं, साल, मुळं
उपयोगी पडतात औषधे म्हणून....
त्याची भूक्हली आमच्याशीच जोडलेली
असते
मग आमच्या विरोधात सतत
हातात कुन्हाड घेवून
उभा का असतो?

झाड एवढं म्हणालं
अन् त्याची मुळं जमिनीच्या वर घेवून
खोडासकट कलंडलं
मेलेल्या ढोरावर तुटून
पडावं गिधाडांनी
तशी माणसं झाडाच्या देहास बिलगली
झाड पानांच्या पापण्या उचलत
माझ्याकडे पाहून हसलं अन्
फाद्यांच्या ओठांनी म्हणालं...
'माणूस आमचा कधीच..कुणीच..नव्हता!'
पानांच्या पापण्या मिटून झाडाने
कायमचे डोळे झाकले

एहसास

“अजी सुनो ना!”

असं म्हणत ती खुर्चीजिवळ आली.

हळूच....

तिने खांद्यावर हात ठेवला

टेबलाशी काहीतरी करणारा मी

क्षणभर स्तब्ध झालो

तिच्या स्पशनि क्षणभर बूत झालो

“आज तो बडा उछल रहा है

कुद कुद के कुछ कह रहा है....

देखो तो जरा

कान लगाओ,

क्या कहता है?”

मी हळूच झुकून तिच्या

विश्वाला जन्म देत्या गाभान्याला

कान लावला....

हळुवार हुंकारता जीव

सैर करता करता

थांबला....अन् कानात बोलला

“कैसे हो अब्बू?”

हिमालयाच्या देहासारखा

मी अचल-अचल

गोठलेला तरी हळूहळू पाझरता

डोळे मिटले क्षणभर

अन्

पाझरू लागलो

काही क्षणांतच

सातव्या जन्मतला स्पर्शन आलो

फारूक एस. काङडी

नाडरा

८२७५४५९२७६

“क्या हुआ? चूप क्यूं बैठे?”

तिच्या प्रश्नाने मी जमिनीवर आलो

तिला मिठीत घेऊन

स्फुंदत राहिलो

आयुष्यातल्या काही क्षणांना

शब्दांत बांधता येत नाही

वेडे,

सगळ्याच भावनांना बोलून

व्यक्तता येत नाही

त्यांना फक्त ‘महसूस’ करता येतं

मांडता येत नाही

ती वेड्यासारखी माझ्याकडे पाहत होती

अन् तिचा हात माझ्या

केसांतून हळुवार फिरत होता

आतून तो जीव मला बिलगला होता

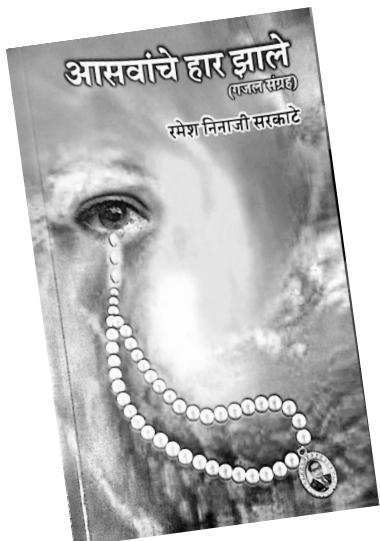
एक प्रियकर अन् एक बाप

एका अनामिक हिंदोळ्यावर झुलत होता.

परीक्षण.....

आसवांचे हार

झाले सुगंधी

घडल्यात जेव्हा दंगली
घायाळ झाली शांतता
होता जरी परकाच
तो मज रक्त देण्या धावला
ही आहे भारतीयता. ही आहे भारतीयांची
मानसिकता आणि ती व्यक्त झाली आहे भुसावळचे
गजलकार रमेश सरकाटे यांच्या वरील शेरातून. रमेश सरकाटे
एक लोकप्रिय गजलकार आहेत. नुकताच त्यांचा 'आसवांचे
हार झाले' नावाचा दुसरा गजलसंग्रह भुसावळ येथे
गजलनवाज भीमराव पांचाळे यांच्या हस्ते प्रकाशित झाला.
या वेळी प्रमुख पाहुण्याचा मान मला लाभला.

गजल म्हटले की भाव-भावनांच्या अनेक फुलांची
लडी उलगडताना दिसते. प्रेमिकांची लाडिक कुजबुज ऐकू
येऊ लागते. गजलेचा आत्माच प्रेम आहे. प्रेम जीवनाचे
अधिष्ठन-सान्या जगाचे, विश्वाचे अधिष्ठान. समता, बंधुता,
मानवता ही प्रेमाची विविध रूप. जीवन आनंदमय करणारी.
सरकाटे साहेबांच्या गजलेत याच प्रेमाचं विराट स्वरूप

ए.के. शेख पनवेल
९८६९२०२६५०

पाहायला मिळतं.

कबुल कळ्यांनी केले
आहे उमलायचे तू आल्यावर
आभा सांगत आहे
सर्वा बहरायचे तू आल्यावर

रेल्वे पोलीस कमिशनर म्हणून ते गेल्या महिन्यात
निवृत्त झाले. माणूस हा धार्मिक, तसेच समाजशील प्राणी
आहे. त्यात कवी-गजलकार म्हणजे अतिसंवेदनशील.
सामाजिक चळवळीचे, प्रसंगाचे तरंग त्यांच्या मनावर उठतात
आणि ते लिहितात-

लाजता जयभीम कारे
सर्व साक्षी बोलताना
न्याय समता की यहांपर
भीमजीकी है अदालत

माणूस आणि समाज यांच्यातील संबंधाचा विचार
होऊलागता. त्यातूनच मानव्यवाद, मानवतावाद तत्त्वप्रणाली
सिद्ध होऊलागली. या जाणिवेतच साहित्य कलेचा, साहित्य
निर्मितीचा स्नोत बाहेर पडू लागला. एक संस्कृती तयार होऊ
लागली. जीवनपद्धती तयार होऊ लागली. तरीही
जातीपातीला उजाळा देणाऱ्या या वर्तन व्यवहाराला कंटाळून
ते लिहितात-

बरबाद काय केले माझ्या जिंदगीला
क्यो मानते पुरानी जातपात सारी
खरं म्हणजे विश्वात प्रेमाशिवाय दुसरं काही नसंतंच
आणि प्रेमात प्रियतमेशिवाय दुसरं काय असतं? अशीच या

कवीची भावना आहे. काळीज, हृदय असलेल्या माणसाला ते पटतंही. अशा नाजूक भावनेचा आविष्कार अगदी सहजपणे ते करतात-

मला धैर्य नाही

तुला टाळण्याचे

दिले शब्द तुजला

अता पाळण्याचे

दिलेला शब्द पाळण्याची ऋजुता ते जपतात.

त्यांच्या गजलांमध्ये मानवतेचा जिव्हाळा जसा भेटतो, तशीच जीवनावरची भक्तीही भेटते. त्यामुळे च समाजाची कास ते सोडत नाहीत. भावनेचे अतिव मार्दव, तसेच शब्दांची कोमलता आपल्याला भेटते.

पाजली ना कधीही मज दवाई कुणी

जवळ आले बघा प्राण मी सोडता

ही जनरीतच असते. मेल्यावर माणसाचा उदो-उदो

करतात. समाजाची, समाजाच्या प्रश्नांची त्यांना जाण आहे.

पाहा-

शाहिरांना मान नाही

शासनाला भान नाही

या कवीचं दैवत म्हणजे डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर.

त्यामुळे या संग्रहात अनेक गजला बाबासाहेबांचा दाखला देणाऱ्या आहेत. त्या गजलाही नितांत सुंदर आहेत. हा शेर पाहा-

मिळतो भीमामुळे हा सन्मान संसदेला

बाबा तुझाच आहे अभिमान संसदेला

अधिकार न्याय समता देई आम्हास घटना

भीमाशिवाय कोणी आहे न तारण्याला

जीवनाचे तत्त्वज्ञान तसेच जीवनाची चिकित्सा

त्यांच्या गजलेमध्ये आढळते. गजल यमकांच्या साखळीने बांधली जात नाही. कारण गजलेमधला प्रत्येक शेर स्वतंत्र असतो. तिची एकात्मता अंतर्गत असते. शेरामधील भाववृत्तीचा उच्चारही संयमित असतो. भावना आणि भाषा दोहोंचाही फुलोरा येथे टाळला जातो. गजलमधली प्रत्येक ओळ मिसरा स्वयंपूर्ण असतो. गजल शाईत गोठलेल्या शब्दसंहितेला जिवंत वाणीचं चैतन्य देते.

ही झोपडी जरी

का माझी उन्हात आहे

आणीन चंद्र येथे

उर्मी मनात आहे

कवी अनुभवसंपन्न आहे. अनेक यातना, वेदना, यश-अपयश सोसून झाले आहेत. त्यांना तोंड देत ते म्हणतात-

विरहात वेदनांशी नाते जोडून आहे

अन् रास यातनांची दारी पडून आहे

रमेश सरकाटे यांच्या ‘आसवांचे हार झाले’ या

गजल संग्रहात त्यांच्या कलानुभव निर्मिती प्रक्रियेचा अनुभव आणि गजल रूपाने सिध्द होणारे भाषाबद्ध आकृतीरूप मनाला भावून जाते. कारण त्यांच्या गजलांमध्ये जीवन प्रेमाची उब आहे आणि त्यातून कलानुभव; निर्मिती सौंदर्य, आणि आस्वाद यांचे सत्य आकळते. त्यामुळे त्यांच्या रचना मनाचा ठाव घेतात. त्यांच्या सोशिक वृत्तीची बरीच प्रतिके त्यांच्या गजलांत सापडतात.

करण्या विकास माझा

मी गाव बदलले आहे

चकव्यास टाळण्यासाठी

मी नाव बदलले आहे

त्यांच्या गजल म्हणजे रसिकांशी केलेला संवाद आहे. त्यांची गजल घडविलेली नसून सहज आकार घेते. एवढी सहजता तिच्यात आहे.

हताश आसवात

तू भिजून घे जरा जरा

निलाजन्या जगात

या जगून घे जरा जरा

अशा रचनांमधून त्यांचे संयत, मृदू, सौम्य असे व्यक्तित्व उलगडत जाते. ते म्हणतात-

हव्यास टाळा भाऊ

संयम पाळा भाऊ

प्रगती होईल तुझी

शिकून शाळा भाऊ

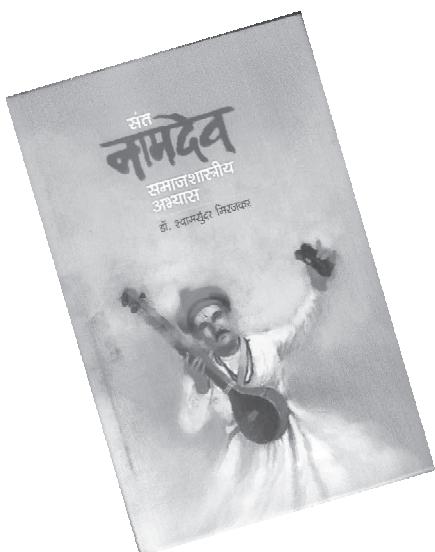
सरकाटे साहेबांची प्रत्येक गजल म्हणजे उद्गार आहे. ती सतत बकुळीच्या फुलाप्रमाणे मनाची सोबत करते. हा एक समारोपाचा शेर पाहा-

मेनका रंभा नको त्या अप्सरा मज

भासते मज फक्त पत्निच नूर आहे.

ल.सि. जाधव यांची भाषाशैली अत्यंत आवेगाने आतून येणारी, उत्कट आणि प्रवाभी आहे. तिला एक प्रकारचा संवेदनशील मनस्वीपणाचा अनोखा स्पर्श आहे. काळजातील स्पंदनांबरोबर त्यांचे अनुभव काव्यात्म ओळीमधून एका मागोमाग एक लडी उलगडत जाव्यात तशा सहजतेने प्रकट होतात. त्यांचे भाषाभान, अचूक शब्दयोजन विलक्षण वेगळे आहे आणि ते त्यांच्या चिंतनशीलतेत जणू एकरूप झालेय. आशयाहून वेगळा स्वतंत्रपणे भाषेचा विचार करण्याची गरज त्यांना भासत नसावी, इतका तो आशयाशी तादात्म पावला आहे, किंबहुना तो त्यांच्या नेणिवेत असावा. त्यांची भाषेची समज इतकी प्रगल्भ असल्याची दोन-तीन कारणे संभवतात. एकतर एवढ्या वर्षांच्या संघर्ष या जगण्यातून मिळालेले जीवनाचे शहाणपण, सतत वाचनातून नकळत घडलेले चिंतनशील, संवेदनशील व्यक्तिमत्त्व यांच्या संगमातून त्यांची कविता जन्माला आली आहे. अर्थात पेशींमध्ये कुठेतरी असलेला अस्सल प्रतिभेचा 'जीन' या सर्वांच्या दशांगुळे वर आहे. चपखल आणि अनोखी प्रतिमासृष्टी, आशय अभिव्यक्तीची घटू एकरूपता, जीवनदृष्टीशी असलेली अव्यभिचारी निष्ठा यामुळे ल.सि. जाधव यांची कविता आजच्या समकालीन मराठी गर्दीतही वेगळेपणाने उठून दिसणारी आहे.

-अंजली कुलकर्णी

संत नामदेव समाजशास्त्रीय अभ्यास
डॉ. श्यामसुंदर मिरजकर
नाग-नालंदा प्रकाशन
मूल्य- रु. ४००/-

नवी पुस्तकं

पाथेय (कवितासंग्रह)

ल.सि. जाधव

सुविद्या प्रकाशन, सोलापूर

मूल्य: १५०/-

समाजशास्त्रीय समीक्षा हा साहित्याभ्यासाचा आधुनिक सिधांतव्युह आहे. साहित्यिक व त्याने निर्माण केलेली साहित्यकृती यांचा समाज-सांस्कृतिक अंगाने अभ्यास करणे हे निकोप साहित्य व्यवहारासाठी गरजेचे असते. प्रस्तुत ग्रंथात वारकरी संप्रदायाचे प्रवर्तक संतकवी नामदेव यांचा या पद्धतीने अभ्यास करण्यात आला आहे. संत नामदेव हे मराठीतील पहिले बंडखोर व बहुआयामी कवी आहेत. त्यांना आपल्या कवित्वाचे व कार्याचे व्यापक भान होते. अभंग लेखन, भजन, कीर्तन व लोकप्रबोधन अशी त्यांची प्रत्येक कृतिउक्ती म्हणजे विचार, धर्म व संस्कृतीच्या क्षेत्रातील नवे मन्वंतर होते. पंढरपूरपासून पंजाबपर्यंत त्यांनी उभारलेली भक्तीची आणि अभिव्यक्तीची पताका अजूनही डौलदारपणे फडकते आहे. आजही गुजरात, राजस्थान, दिल्ली, उत्तरप्रदेश, पंजाब, हरियाना, जम्मू, कर्नाटक येथे नामदेवबाणीचे स्वर गुंजत आहेत. त्यांच्या जीवितकार्याचा व लेखनाचा समाजशास्त्रीय दृष्टिकोणातून करण्यात आलेला हा अभ्यास अभिनव आणि महत्वपूर्ण आहे.

संत नामदेव समाजशास्त्रीय अभ्यास

‘शब्दशिवार’ या मासिकाच्या पहिल्या
अंकाचे प्रकाशन करताना
ज्येष्ठ साहित्यिक प्राच्यविद्यापंडीत
डॉ. आ.ह. साळुंखे, सुप्रसिध्द रेखाचित्रकार
श्रीधर अंभोरे, प्रसिध्द कवी डॉ. राजेंद्र दास,
व्यवस्थापिका सौ. कुमुदिनी सिध्देश्वर घुले
व आदी मान्यवर..

‘शब्दशिवार’ हे जे नाव आहे. हे नावच काय दाखवतंय बघा! ग्रामीण लोकांना एका बाजून इथल्या सगळ्या ग्रामीण सृष्टीचं शिवार आहे. पण त्याला आता शब्दाची जोड मिळालेली आहे. म्हणजे तो केवळ इथं राबत राहणार नाही. केवळ कष्ट करत राहणार नाही. तो कष्ट करेल, राबेल पण त्याचबरोबर शब्दांपासून दूर राहणार नाही. किंबहुना त्याचा असाही अर्थ काढता येईल; या शिवाराला शब्द देण्याचं काम, आवाज देण्याचं काम आता आमची नवी पिढी करणार आहे. त्याला प्रतिसाद देणं ही आम्हा सगळ्यांची जबाबदारी आहे. त्या धडपडीला उचलून धरणं हेही आपलं काम आहे.”

डॉ. आ.ह. साळुंखे

“मी भारतभर फिरलो आणि जंगलात जास्त फिरलो. झाडं, पशू, पक्षी हे माझे जीव की, प्राण आहेत. त्याच्यामुळे मी माणसांचे आकार झाडात शोधतो, दगडात शोधतो, प्राण्यात शोधतो. आणि मला समजलं माणसामध्ये सगळंच आहे. त्याच्यात कुत्रं आहे. आपण म्हणतो काय कुत्रासारखं वागतो. त्याच्यात सिंह आहे. तो लय बेकार माणूस आहे बरं का? त्याच्या शेपटीवर पाय देऊ नकोस! सापही आहे तो. माणूस कसा आहे? विशाल आहे तो. काय नुस्ता वडाच्या झाडासारखा, झाडंही आहे. अरे त्याच्या अंतःकरणाचा ठाव लागत नाही. म्हणजे समुद्रही आहे तो. हे जेव्हा मला कळलं तेव्हा त्यापद्धतीने मी चित्रं रेखाटत गेलो आणि माणसात माणूस फारच कमी आहे. फार कमी आहे. हे कुणी शोधलं? हे बुध्दांनी शोधलं, कबीरांनी शोधलं आणि तुमचे चोखामेळा संत यांनीही शोधलं. हे जागं करण्याचं काम कुणी करत असेल तर तो कलावंत करतो. चित्रकार करतो. कवी आणि साहित्यिक करत असतो.”

रेखाचित्रकार श्रीधर अंभोरे

प्रा.गो.मा.पवार हे मराठी साहित्याचे साक्षेपी समीक्षक व महर्षी विठ्ठल रामजी शिंदे यांच्या जीवनकार्याचे व्यासंगी अभ्यासक म्हणून मराठी वाचकांना सुपरिचित आहेत. त्यांचे हे वेगळ्या स्वरूपाचे पुस्तक. यामध्ये रेखाटलेल्या काही व्यक्ती थोर प्रतिभावंत साहित्यिक, काही व्यक्ती अखिल भारतीय कीर्तीच्या राजकारण धुरंधर तर काही समर्पणवृत्तीने सामाजिक कार्य करणाऱ्या आहेत. मात्र यांच्यासकट चित्रिलेल्या सान्याच व्यक्तिरेखा लेखकाच्या अंतःकरणाला प्रिय असणाऱ्या आहेत. प्रत्येकाच्या व्यक्तिमत्त्वातील विशेष लेखकाने वेधकपणे चित्रित केलेला आहे.

प्रा.गो.मा. पवार यांचा जीवनाकडे, माणसांकडे पाहण्याचा व्यापक, उदार आणि समंजस असा दृष्टिकोण या लेखांमधून प्रकटलेला आहे. व्यक्ती, समाज व साहित्य यांकडे पाहण्याची त्यांची दृष्टी ही जिब्हाळ्याची आहे. व्यक्तिरेखनाच्या जोडीनेच साहित्यविषयक चिंतन हाही प्रस्तुत लेखनाचा महत्त्वाचा विशेष आहे.

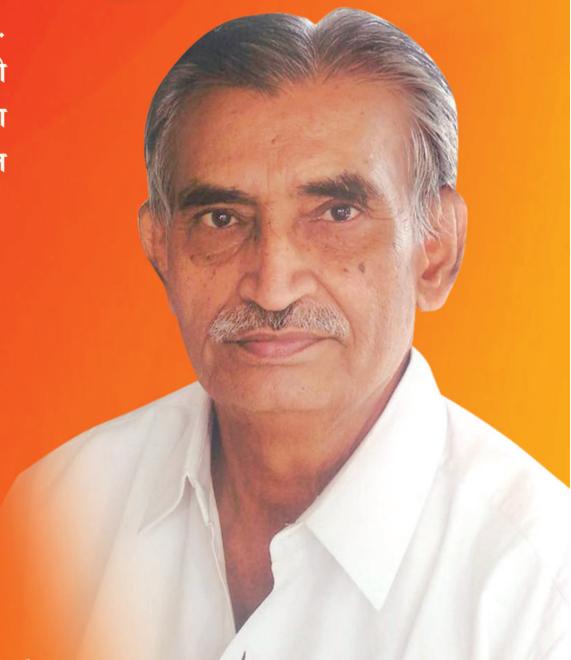
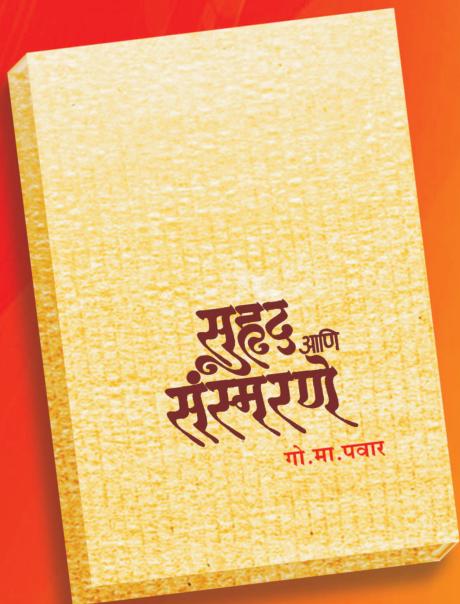
सुहृदय आणि संस्मरणे

प्रा.गो.मा.पवार

सुविद्या प्रकाशन

मूल्य : रु.२००/-

प्रा.गो.मा.पवार लिखित या ग्रंथाचे स्वागत आणि त्याबद्दल अभिनंदन !

श्रद्धार्थीवान् मासिक

गट नं.८४/२, दामाजी कॉलेजमार्गे,
मंगळवेडा, जि.सोलापूर. ४१३३०५